

**ORTAKLARIN KOOPERATİFLERİN ÜRÜN PAZARLAMA
SÜRECİNE KATILIMI: IĞDIR İLİ TARIM KREDİ
KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan: Sevda ÖZALP

- 1. Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Bakiye KILIÇ TOPUZ**
- 2. Danışman: Prof. Dr. Murat KÜLEKÇİ**

TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IĞDIR/2022

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTAKLARIN KOOPERATİFLERİN ÜRÜN PAZARLAMA
SÜRECİNE KATILIMI: IĞDIR İLİ TARIM KREDİ
KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ**

Sevda ÖZALP

TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

IĞDIR/2022

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Sevda ÖZALP

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

ORTAKLARIN KOOPERATİFLERİN ÜRÜN PAZARLAMA SÜRECİNE KATILIMI: IĞDIR İLİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

ÖZALP, Sevda

Yüksek Lisans Tezi

Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı

1. Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Bakiye KILIÇ TOPUZ

2. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat KÜLEKÇİ

Haziran 2022, 85 Sayfa

Kooperatiflerin etkili olarak faaliyet gösterebilmesi ve sürdürülebilir olabilmesi için ortaklarının kooperatiflerine aktif olarak katılımı gerekmektedir. Özellikle piyasada kooperatiflerin payının artırılabilmesi ve rekabet edebilmesi için ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama sürecine katılmaları oldukça önemlidir. Araştırmanın temel amacı Tarım Kredi Kooperatif (TKK) ortaklarının kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Araştırmanın birincil verileri Iğdır ili TKK ortakları arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 91 çiftçiyle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Binary lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif ortaklarının %40,7'sinin kooperatiflerin ürün pazarlama sürecine katılırken, %59,3'ünün katılmadığı ve kooperatif ortaklarının kooperatifçilik ve örgütlenme bilinç düzeylerinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Model sonuçları ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının kooperatiften memnuniyet düzeyinin, eğitim durumlarının ve daha önce kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşamış olmalarının istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediğini, buna karşın ortakların yaşının istatistiksel olarak negatif yönlü etkilediğini ortaya koymaktadır. Kooperatif ortaklarının TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının artırılarak kooperatiflerin piyasadaki güçlerinin artırılabilmesi için ortakların kooperatifin diğer hizmetleriyle memnuniyet düzeylerinin artırılması, daha genç ve lise ve üstü eğitime sahip olan kooperatif ortağı çiftçilerin hedef alınması ve ortakların kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşamaları yönünde faaliyetlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kooperatiflere ortaklıkta gençleri teşvik edecek politikalar geliştirilmeli ve kooperatif yönetiminde daha genç ve eğitilmiş çiftçilere ayrıcalık sağlanmalıdır. Bölgede örgütlerin daha etkili olabilmesi için kooperatiflere ortak olan ve olmayan çiftçilere kooperatifleşme ve örgütlenme hakkında sürekli eğitimler verilmesi gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Kredi Kooperatifi, Binary lojistik regresyon, pazarlama, Iğdır

ABSTRACT

PARTICIPATION OF MEMBERS IN THE PRODUCT MARKETING PROCESS OF COOPERATIVES: THE CASE OF AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVES IN IGDIR PROVINCE

ÖZALP, Sevda

Master's Thesis

Department of Agricultural Economics

1stThesisAdvisor: Asst. Prof. Dr. Bakiye KILIC TOPUZ

2ndThesis Advisor: Prof. Dr. Murat KULEKCI

June 2022,85 Pages

In order for cooperatives to operate effectively and be sustainable, their members must actively participate in their cooperatives. In order to increase the share of cooperatives in the market and to compete, it is very important for the members to participate in the product marketing process through their cooperatives. The main purpose of the research is to determine the factors affecting the product marketing through the cooperatives of members in the Agricultural Credit Cooperative (ACC). The primary data of this study was obtained via the face to face questionnaires from the selected 91 members of the ACC operating in Igdir province using the simple random sampling method. Binary logistic regression analysis was used to determine the factors affecting product marketing status through the members' cooperatives. According to the results of the research, it has been determined that 40,7% of the cooperative members participate in the product marketing process of the cooperatives, while 59,3% do not, and the cooperatives and organization awareness levels of the cooperative members are quite low. Model results show that while satisfaction of members, education level and have a positive experience with cooperatives had statistically positive effects on the product marketing status through the members' cooperatives; age of members had statistically negative effects. In order to increase the power of the cooperatives in the market by increasing the product marketing situation of the cooperative members through ACC, it is necessary to increase the satisfaction levels of the members with other services of the cooperative, to target the younger and the cooperative member farmers who have high school or higher education, and to carry out activities to ensure that the members have a positive experience with their cooperatives. In addition, policies should be developed to encourage youth in membership with cooperatives, and farmers who are younger and more educated should be privileged in cooperative management. In order for the organizations to be more effective in the region, it is considered necessary to provide continuous trainings on cooperatives and organization to the farmers who are or are not members of the cooperatives.

Key Words: Agricultural credit cooperatives, Binary logistic regression model, marketing, Igdir

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim boyunca ve tez çalışmamın tüm aşamalarında bana gösterdiği ilgi ve destekleri için emeklerini asla ödeyemeyeceğim danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Bakiye KILIÇ TOPUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin veri toplama ve kooperatif ortaklarıyla yaptığım anket aşamasında yakın ilgi gösteren ve anket sorularını sabırla cevaplayan kooperatif ortaklarına, çiftçilere ulaşmamda yardımcı olan Tarım Kredi Kooperatif müdürü Bahattin KARAKUŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince manevi desteğini esirgemeyen canım arkadaşlarıma, hayatımın her döneminde verdiği sonsuz güven ve destek için sevgili babam Sadık ÖZALP'a, kardeşlerim İsmail ÖZALP'a ve Azize ÖZALP'a teşekkürlerimi sunarım.

Sevda ÖZALP

IĞDIR/2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	7
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	13
3.1. Materyal.....	13
3.2. Yöntem	14
3.2.1. Verilerin analizinde uygulanan yöntem.....	14
3.2.1. Binary Lojistik Regresyon Model	15
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	18
4.1. Kooperatif Ortaklarının Sosyo-Ekonomik Özellikleri	18
4.1.1. Cinsiyet, yaş, medeni durum, nüfus ve eğitim durumu	18
4.1.2. Sosyal güvence durumu.....	21
4.1.3. Asıl iş ve tarımsal deneyim durumu	22
4.1.4. Göç Durumu	23
4.1.5. İşletmelerin il ve ilçe merkezine uzaklık durumu.....	24
4.1.6. Sermaye Durumu	24
4.2. İşletmeyle İlgili Yapısal Özellikler	25
4.2.1. Tarım işletmelerinin faaliyet konusu	25
4.2.2. Arazi varlığı ve mülkiyet durumu.....	26
4.2.3 Bitkisel ürünlerin üretim deseni ve ürünlerin pazarlanma kanalları.....	28
4.2.4. Hayvan Varlığı.....	30
4.2.5. Hayvansal Üretim Değeri	31

4.2.6. Çiftçi ve hayvan kayıt sistemine kayıt durumu	32
4.2.7. Tarım Sigortası Yaptırma Durumu	33
4.2.8. Tarımsal üretimde karşılaşılan sorunlar.....	34
4.2.9. Kooperatif ortaklarının toplam sermayesi	35
4.2.10. Tarım danışmanı varlığı ve teknik bilgi kaynakları.....	36
4.3. Kooperatifleşmeyle İlgili Temel Konular	37
4.3.1. Kooperatif ortaklarına göre kooperatif tanımı	37
4.3.2. Tarımsal örgütlenme durumu	37
4.3.3. Kooperatif ortaklarının TKK'ne ortak olma sebepleri	39
4.3.4. Ortakların geçmişte tarımsal örgütlerle yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimler	40
4.3.5. Kooperatif ortaklarının TKK'e üyelik sonrası tarımsal gelirindeki değişim	41
4.4. Ortakların Sorumluluklarını Yerine Getirme Durumu	42
4.4.1. Giriş sermayesi ve yıllık aidat ödeme durumları	42
4.4.2. Ortakların genel kurullara katılım durumu	43
4.4.3. Ortakların kooperatife ortak olmadan önce Ana sözleşmeyi okuma ve risturn alma durumları	45
4.5. Kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu.....	46
4.6. Ortakların Tarım Kredi Kooperatifleri hizmetlerinden yararlanma ve memnuniyet durumları	47
4.6.1. Ortakların TKK hizmetlerinden yararlanma durumları	47
4.6.1.1. Ortakların TKK'den girdi temin durumu.....	48
4.6.1.2. Ortakların TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumu.....	50
4.6.1.3. Ortakların TKK düzenlenen eğitimlere katılma durumu	51
4.6.2. Ortakların TKK hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	51
4.7. Ortakların Kişilik Yapısı	53
4.7.1. Ortakların tasarruf yapabilme durumu.....	53
4.7.2. Ortakların tarım kredi kooperatiflerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri.....	54
4.7.3. Kredi kullanımı konusunda kişilik yapısı	55
4.7.4. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım durumu	55

4.8. Ortakların kredi kuruluşlarına uzaklığı ve ziyaret sıklıkları	57
4.9. Ortakların Kredi Kullanım Durumu	58
4.9.1. Ortakların TKK'den kredi kullanım durumu.....	58
4.9.2. Ortakların TKK'den, Ziraat Bankasından ve özel bankalardan kredi kullanma durumu	59
4.10. Ortakların Tarım Kredi Kooperatifleri Hakkındaki Düşünceleri	61
4.11. Kooperatif Ortaklarının Aldığı Tarımsal Destekler	63
4.12. Ortakların TKK'nin Ürün Pazarlama Sürecine Katılımına Etkili Faktörler	66
4.12.1. Ortakların TKK'nin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörlerin tanımlayıcı istatistikler.....	66
4.12.2. Ortakların TKK'nin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörler ..	68
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	70
KAYNAKLAR	74
ÖZGEÇMİŞ.....	86

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

₺.....	Türk lirası
%.....	Yüzde
Da.....	Dekar
Kg.....	Kilogram
Km.....	Kilometre
Lt.....	Litre

Kısaltmalar

AB.....	Avrupa Birliği
ABD.....	Amerika Birleşik Devletler
BBHB.....	Büyükbaş Hayvan Birimi
BDDK.....	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BÜD.....	Bitkisel Üretim Değeri
ÇKS.....	Çiftçi Kayıt Sistemi
EKK.....	En Küçük Kareler
GSÜD.....	Gayri Safi Üretim Değeri
HKS.....	Hayvan Kayıt Sistemi
HÜD	Hayvansal Üretim Değeri
SGK.....	Sosyal Güvenlik Kurumu
TKK.....	Tarım Kredi Kooperatifi
TOB.....	Tarım ve Orman Bakanlığı
TRGM.....	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TÜİK.....	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 1.1. Yıllara göre Tarım Kredi Kooperatif ve ortak sayıları 5

Şekil 2.1. Araştırma alanı 14

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 1.1. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatifler.....	2
Çizelge 1.2. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatif bölge birliklerine ait bilgiler	3
Çizelge 1.3. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatiflerin merkez birliklerine ait bilgiler	3
Çizelge 1.4. Tarım Kredi Kooperatiflerinin gübre, tohum, yem, motorin, traktör, zirai ilaç ve tarımsal kredi piyasadaki payları (%).....	6
Çizelge 2.1. Kaynak özetleri.....	11
Çizelge 3.1. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri	17
Çizelge 4.1. Kooperatif ortaklarının cinsiyet, yaş ve medeni durumları	19
Çizelge 4.2. Kooperatif ortaklarının nüfus varlığı	20
Çizelge 4.3. Kooperatif ortaklarının eğitim durumu.....	21
Çizelge 4.4. Kooperatif ortaklarının sosyal güvence durumları	22
Çizelge 4.5. Kooperatif ortaklarının asıl işi	22
Çizelge 4.6. Kooperatif ortaklarının tarımsal deneyim durumu	23
Çizelge 4.7. Kooperatif ortağı işletmelerden yaşanan göçler ve nedenleri.....	24
Çizelge 4.8. Kooperatif ortağı işletmelerin il ve ilçe merkezine uzaklığı	24
Çizelge 4.9. Kooperatif ortaklarının işletme sermayesi yeterlilik durumu.....	25
Çizelge 4.10. Kooperatif ortaklarının üretim şekillerine göre dağılımı	26
Çizelge 4.11. Kooperatif ortaklarının mülkiyet şekillerine göre arazi varlıkları	27
Çizelge 4.12. Kooperatif ortağı işletmelerin parsel sayıları	28
Çizelge 4.13. Bitkisel üretim ve pazarlama durumu	29
Çizelge 4.14. Kooperatif ortaklarının bitkisel ürünlerin pazarlama kanalları (%)	30
Çizelge 4.15. Kooperatif ortaklarının hayvan varlığı	31
Çizelge 4.16. Kooperatif ortaklarının hayvansal üretim değerleri.....	31
Çizelge 4.17. Kooperatif ortağı işletmelerinin süt ve et pazarlama kanalları (%).....	32
Çizelge 4.18. Kooperatif ortaklarının GSÜD	32
Çizelge 4.19. Kooperatif ortaklarının çiftçi ve hayvan kayıt sistemine kayıt durumları	33

Çizelge 4.20. Kooperatif ortaklarının tarım sigortası yaptıırma durumu.....	34
Çizelge 4.21. Kooperatif ortaklarının tarımsal üretimde karşılaştıkları sorunlar	34
Çizelge 4.22. Kooperatif ortaklarının toplam sermayesi	35
Çizelge 4.23. Kooperatif ortaklarının tarım danışmanı varlığı	36
Çizelge 4.24. Kooperatif ortaklarının tarım ile ilgili teknik bilgi kaynağı	36
Çizelge 4.25. Ortakların “Kooperatif” denildiğinde ifade ettikleri.....	37
Çizelge 4.26. İncelenen kooperatiflerin örgütlenme durumları	38
Çizelge 4.27. Kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerine ortak olma sebepleri	40
Çizelge 4.28. Kooperatif ortaklarının geçmişte tarımsal örgütlerle yaşadıkları deneyimler.....	41
Çizelge 4.29. Kooperatif ortaklarının TKK’e üye olduktan sonra tarımsal gelirlerindeki değişim	42
Çizelge 4.30. Kooperatif ortaklarının üye olurken giriş sermayesi ödeme durumları....	43
Çizelge 4.31. Ortakların kooperatiflerin genel kurullarına katılım durumları.....	44
Çizelge 4.32. Ortaklarının kooperatif toplantılarında fikirlerini rahatça ifade edebilme durumları	45
Çizelge 4.33. Ortakların TKK’ne ortak olmadan önce ana sözleşmeyi okuma ve risturn alma durumları	46
Çizelge 4.34. Kooperatif ortaklarının kooperatifçilik ilkelerini bilme durumları	47
Çizelge 4.35. Kooperatif ortaklarının kooperatif hizmetlerinden yararlanma durumları	48
Çizelge 4.36. Kooperatif ortaklarının girdi temini.....	49
Çizelge 4.37. Kooperatiflerin temin ettiği girdilerin piyasa fiyatlarıyla karşılaştırılması	50
Çizelge 4.38. Kooperatif ortaklarının TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumu.....	51
Çizelge 4.39. Kooperatif ortaklarının düzenlenen eğitime katılma durumu.....	51
Çizelge 4.40. Kooperatif ortaklarının kooperatif hizmetlerinden memnuniyet durumları	53
Çizelge 4.41. Kooperatif ortaklarının tasarruf alışkanlığı	54
Çizelge 4.42. Ortakların TKK’lerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri	54
Çizelge 4.43. Ortakların kredi kullanım konusundaki kişilik yapısı	55
Çizelge 4.44. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım durumu	56
Çizelge 4.45. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım sıklığı.....	56

Çizelge 4.46. Kooperatif ortaklarının TKK’ e uzaklığı ve ziyaret sıklıkları	57
Çizelge 4.47. Kooperatif ortaklarının kredi kuruluşlarını ziyaret sıklıkları.....	58
Çizelge 4.48. Kooperatif ortaklarının TKK’ dan kredi kullanma durumları	59
Çizelge 4.49. Ortakların bankaların kredi kullandırma koşullarını araştırma durumları	59
Çizelge 4.50. Ortakların TKK ve diğer bankalardan kredi kullanım durumu	61
Çizelge 4.51. Kooperatif ortaklarının kooperatif hakkındaki düşünceleri.....	62
Çizelge 4.52. Kooperatif ortaklarının kooperatiflerin sorunları hakkındaki düşünceleri	63
Çizelge 4.53. Kooperatif ortaklarının yararlandıkları devlet destekleri	64
Çizelge 4. 54. Tarımsal desteklerin kullanım alanları	65
Çizelge 4.55. Ortakların tarımsal destekleri yeterli bulma ve olmasını istedikleri destek miktarları	65
Çizelge 4.56. Modelde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri.....	67
Çizelge 4.57. Binary Lojistik Regresyon Model sonuçları.....	69

1. GİRİŞ

Örgütler, dünyanın birçok ülkesinde toplumun daha iyi bir hayat sürmelerine katkı sağlamaktadırlar. Özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmanın temeli örgütlenmeye dayanmaktadır. Tarım sektöründe sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, üreticilerin sorunlarına çözüm bulabilmesi, ekonomik ve sosyal açıdan refah seviyelerinin artırılabilmesi için örgütlü olmaları kaçınılmazdır (Kılıç Topuz ve ark., 2022). Tarımsal örgütler, çiftçiler tarafından piyasada güçlerini ve gelirlerini artırmak için oluşturulan örgütlerdir (Fulton and Hueth, 2009). Dünyada 1,2 milyon tarımsal kooperatife 570 milyon çiftçi üye durumdadır. Dünyadaki tarımsal kooperatifler toplam kooperatiflerin %40'ını ve tarım kooperatifleri üyeleri ise toplam kooperatif üyelerinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Dünyada 2019 yılı verilerine göre en büyük üç yüz kooperatifin elde ettiği 2,1 trilyon \$ cirosunun %32,7'si tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerden sağlanmıştır (ICA, 2019).

Avrupa Birliği (AB) tarımsal örgütlenmenin en güçlü olduğu ve geliştiği ülkeleri kapsamaktadır. AB ülkelerinde 50 binden fazla tarım kooperatifine 9,5 milyon çiftçi üye durumundadır ve kooperatifler 650 binden fazla kişiye istihdam sağlamaktadırlar. AB ülkelerindeki tarımsal kooperatiflerin piyasadaki payları ise oldukça yüksektir. Şöyle ki, Hollanda'da tarımsal kooperatiflerin piyasadaki payı %83, Finlandiya'da %79, İtalya'da %55, Fransa'da %50, Danimarka'da et ve süt ürünlerinde %98 ve AB ülkeleri genelinde ise %40'dır (Eurostat, 2022).

Türkiye'de ise çeşitli tarım konularında faaliyet göstermek üzere kurulan 11.867 adet tarımsal kooperatif olup, bu kooperatiflere 3.611.475 çiftçi ortaktır. Türkiye'de 2022 yılı itibariyle toplam tarımsal kooperatifler arasında kooperatif ve ortak sayısı açısından en yaygını (%57,5) tarımsal kalkınma kooperatifleri olup, bunu sulama kooperatifleri (%20,9) ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) (%13,6) takip etmektedir (Çizelge 1.1).

Çizelge 1.1. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatifler

Tabii Olduğu Kanun	Kooperatif Türü	Kooperatif sayısı	Ortak Sayısı
1163 S.K.	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.835	737.404
1163 S.K.	Sulama Kooperatifi	2.485	318.859
1163 S.K.	Su Ürünleri Kooperatifi	570	30.774
1163 S.K.	Pancar ekicileri Kooperatifi	31	1.391.892
4572 S.K.	Tarım Satış Kooperatifi	331	332.375
1581 S.K.	Tarım Kredi Kooperatifi	1.615	800.171
Toplam		11.867	3.611.475

Kaynak: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), 2022

Kooperatiflerin “Kooperatifler arası işbirliği” ilkesini yerine getirebilmesi, piyasada daha güçlü olabilmesi, rekabet gücünü artırabilmesi, dış piyasaya açılabilmesi için ve kooperatifleri büyük aracılara karşı koruyabilmesi için üst örgütlenmeleri kaçınılmazdır. Türkiye ‘de ki tarımsal kooperatiflerin üst örgütlenme durumları incelendiğinde kooperatiflerin bölge birlik sayısının 148, bölge birliklerine ortak kooperatif sayısının 7.436 ve bölge birliklerine toplam ortak sayısının ise 3.206.783 olduğu görülmektedir (Çizelge 1.2). Tarım Kredi Kooperatiflerinin ise 17 adet bölge birliği, bölge birliklerine kayıtlı 1.615 adet kooperatif bulunmaktadır.

Çizelge 1.2. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatif bölge birliklerine ait bilgiler

Kooperatif Bölge Birliğinin Türü	Sayısı	Ortak Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma	85	4.588	584.556
Sulama	13	673	93.228
Su Ürünleri	17	232	14.304
Pancar Ekicileri	1	31	1.391.892
Tarım Satış	15	297	320.835
Tarım Kredi	17	1.615	800.171
Toplam	148	7.436	3.206.783

Kaynak: TRGM, 2022

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin merkez birliklerinin, kooperatif birlikleri, kooperatif sayıları ve ortaklık durumunu gösteren bilgiler Çizelge 1.3’te yer almaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin toplam merkez birlik sayısı 8’dir. Merkez Birliklerine bağlı 144 Birlik, 8.171 ortak kooperatif ve 1.628.093 çiftçi bulunmaktadır.

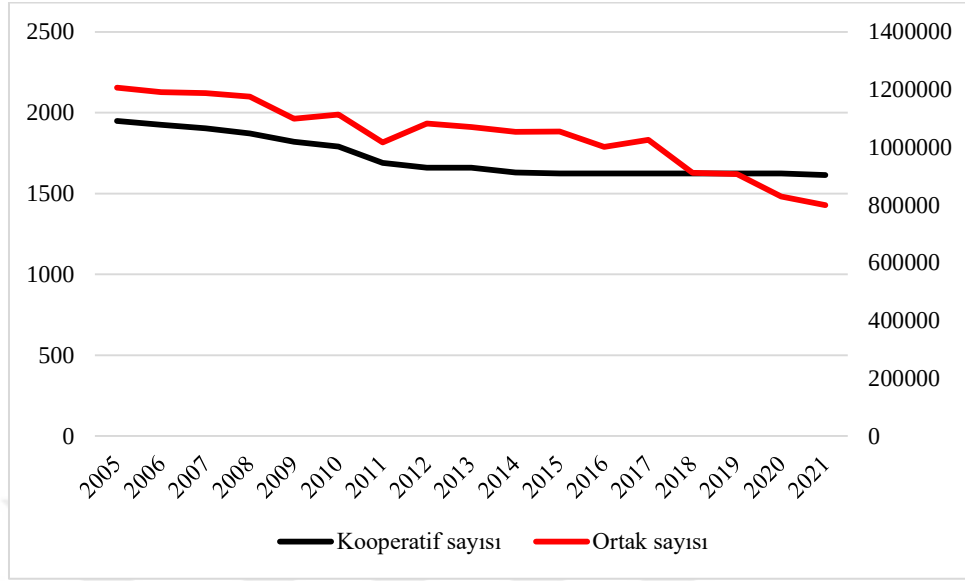
Çizelge 1.3. Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal amaçlı kooperatiflerin merkez birliklerine ait bilgiler

Kooperatif Merkez Birliğinin Türü	Sayısı	Ortak birlik sayısı	Ortak kooperatif sayısı	Ortak sayısı
Tarımsal Kalkınma	5	99	5.730	726.602
Sulama	1	13	617	88.930
Su Ürünleri	1	15	209	12.390
Tarım Kredi	1	17	1.615	800.171
Toplam	8	144	8.171	1.628.093

Kaynak: TRGM, 2022

Kooperatiflerin sayıca fazla olması etkili bir birlik olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye’de kooperatifçilik hareketi, sayı olarak belli bir gelişme göstermişse de, finansman, denetim, üst örgütlenme, eğitim ve araştırma, mevzuat, halkın kooperatifçilik konusunda bilinçlendirilmemesi, herhangi bir ön araştırma yapılmadan kooperatiflerin kurulması, devlet-kooperatif ilişkilerinin düzensizliği ve hükümet politikalarının uygulanmasında karşılaşılan aksak politikalar gibi sorunlar nedeniyle ülkemizde kooperatifçilikten beklenen amaçlar henüz gerçekleşmemiştir (Yercan, 2007; Everest, 2009; Mülâyim, 2010; Serinikli ve Kumkale, 2012; Kılıç Topuz, 2017).

Türkiye tarımında küçük köylü işletmeler yaygındır ve bu işletmeler entansif üretim için toprak ve emeğin dışında diğer girdilere de ihtiyaç duymaktadır. Küçük aile işletmelerinin sermaye ve tasarrufları yetersiz, bankalardan kredi temin etmesi zor ve hatta imkânsız, şahıslardan temin edilebilen kredi de yüksek faizli olmaktadır. Üreticilerin bu sorunları çözülebilecek örgüt ise Tarım Kredi Kooperatifleridir. Tarım Kredi Kooperatiflerinin amaçları, ortaklarına olabildiğince ucuz ve yeterli kredi sağlamak, mevduat toplamak, kredi vermek, faiz oranını düşürmek, ortaklara kredi konusunda önerilerde bulunmak, alınan kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirmek suretiyle tarımsal üretimin artmasını sağlamak, tarımsal girdileri ve diğer ihtiyaçları kaliteli, ucuz ve zamanında temin ederek hizmete sunmak, ortaklarına, yalnız üretim işlerinde kullanılmak üzere kredi vermektir (Anonim, 2021a). Türkiye’deki tarım kredi kooperatif ve ortak sayıları Şekil 1.1’den incelendiğinde, 2005 yılından günümüze TKK sayısında da ortak sayısında da önemli bir azalış olduğu görülmektedir. İki binbir yılında 2.561 olan kooperatif sayısı günümüzde %37 azalarak 1.615’e, 1,5 milyon olan ortak sayısı ise %50 azalış göstererek 800 bine düşmüştür.

Şekil 1.1. Yıllara göre Tarım Kredi Kooperatif ve ortak sayıları

Türkiye’de 2012-2020 yılları arasındaki tarım kredi kooperatiflerinin gübre, tohum, yem, motorin, traktör, zirai ilaç ve tarımsal kredi piyasasındaki payları Çizelge 1.4’den incelendiğinde, en fazla gübre piyasasına hâkim oldukları, traktör ve motorin piyasasında ise TKK’nin etkisinin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. TKK’nin gübre piyasasındaki payı %21-%31 arasında değişmekle birlikte, 2019 yılında %20,49’dur. TKK’nin tohum piyasasındaki payı ise 2012 yılında %10,44 iken 2020 yılında %15,65’e yükselmiştir. Yem piyasasında TKK’nin payı 2018 yılından sonra önemli bir düşüş yaşanmış ve 2020 yılında %2 olmuştur. Traktör piyasasında ise TKK’nin payı yok denecek kadar azdır.

Çizelge 1.4. Tarım Kredi Kooperatiflerinin gübre, tohum, yem, motorin, traktör, zirai ilaç ve tarımsal kredi piyasadaki payları (%)

	Gübre piyasası	Tohum piyasası	Yem piyasası	Motorin piyasası	Traktör piyasası	İlaç piyasası	Tarımsal kredi piyasası
2012	21,52	10,44	5,66	1,62	0,66	10,16	12,46
2013	21,16	14,72	5,46	1,39	0,38	11,68	12,42
2014	22,72	14,51	4,71	1,42	0,78	12,04	11,84
2015	29,88	17,20	2,03	1,46	1,12	13,48	9,49
2016	26,83	17,35	2,50	1,30	0,85	19,64	8,99
2017	30,72	17,60	6,94	1,82	0,31	12,40	11,16
2018	31,72	16,52	8,70	1,75	0,34	12,00	-
2019	20,49	15,29	1,82	1,77	0,43	12,13	-
2020	-	15,65	2,04	1,93	0,20	12,62	-

Kaynak: BDDK, 2017; TKK, 2020; Karagaytan, 2019; TOB, 2020.

Çiftçilerin hem ürün piyasasında hem de girdi piyasasında gücünü artırmak ve çiftçi-piyasa arasındaki bilgi akışını kolaylaştırabilme noktasında kooperatiflerin büyük önemi bulunmaktadır (Fischer and Quaim, 2012; Mojo, *et al.*, 2017). Gelişmiş ülkelerde tarım kooperatiflerinin piyasadaki payları çok yüksek olmasına rağmen, bu oran Türkiye’de sadece %10 civarındadır (Pakdemirli, 2019). Kooperatiflerin piyasadaki paylarının artabilmesi için kooperatif ortaklarının kooperatiflerin ürün pazarlama sürecine aktif olarak dahil olması gerekmektedir. Oysa Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal kooperatiflerde ortakların kooperatife ürün teslim etme oranları oldukça düşüktür (Everest, 2015; Kılıç Topuz, 2017). Tarımsal kooperatiflerin piyasada güçlerinin artırılabilmesi için ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlamalarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, Iğdır ili TKK ortaklarının kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarına etkili faktörlerin belirlenmesidir.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın önemi ve amacı giriş bölümünde tanıtılmış, ikinci bölümde ise Tarım Kredi Kooperatifleri konusunda yapılan çalışmalara kaynak özetleri başlığında yer verilerek araştırmanın literatüre katkısına değinilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın materyal ve yöntemi verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma bulguları ortaya konulmuş ve ilgili literatürle tartışılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Literatürde Tarım Kredi Kooperatifleri ile ilgili çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Çizelge 2.1). Yapılan literatür incelendiğinde, araştırmaların daha çok tarım kredi kooperatiflerinin mali yapısı ve finansal performansı üzerine olduğu anlaşılmaktadır (Şahin, 1996; Demir, 2003; Cengiz, 2007; Olagunju and Adeyemo, 2008; Seyfioğlu, 2010; Du et al., 2012; Özolgun, 2012; He and Ong, 2014; Amersdorffer *et al.*, 2015; Aydın ve Yaşa, 2019; Alıcı ve Demir, 2020; Wang et al., 2020; Civan 2021). Buna ek olarak tarım kredi kooperatiflerinin neden yok olduğu (Cabo and Rebelo, 2012), tarım kredi kooperatiflerinin girdi kullanımındaki payı (Atik, 2014), TKK'nin tarımsal büyümeye katkısı (Nan et al., 2019) üzerine araştırmalarda mevcuttur. Son yıllarda Tarım kredi kooperatifleri ortakları ile ilgili yapılan araştırmalar ise kooperatif ortaklarının ekonomik analizi (Sayılı ve Adıgüzel, 2013), ortakların kooperatifçilik ilkeleri bilinç düzeyi (Everest ve Yercan, 2016a), ortakların kooperatif yönetimine katılma eğilimleri (Everest ve Yercan, 2016b), tarım işletmelerinin TKK kredi erişimine ve talebine etkili faktörler (Karagaytan, 2019), besi sığırcılığında tarım kredi kooperatiflerinin rolü (Öz ve Kızılaslan, 2019), çiftçilerin TKK'ne ortak olmalarını etkileyen faktörler (Öz ve Kızılaslan, 2019; Aydın, 2021), ortakların memnuniyeti ve kooperatifçilik bilinci üzerine etkisi (Yacob et al., 2016; Engin ve Özdemir, 2022) üzerinedir.

Olagunju and Adeyemo (2008) tarafından Nijerya tarım kredi kooperatiflerinde yapılan araştırmada kredinin geri ödeme performansına etkili faktörler Tobit modeli ile analiz edilmiş ve sonuçta tarımsal deneyim, işletme konumu, kredi maliyeti, ziyaret, borçlanma sıklığı ve eğitim çok önemli faktörler olarak belirlenmiştir. Cabo and Rebelo, (2012) Portekiz'de tarım kredi kooperatiflerinin başarısızlıklarına etkili faktörleri Logit regresyon ve multiple discriminant analizleri ile tespit etmiş ve analiz sonucunda TKK'nin başarısızlığının en önemli faktörlerinin müşteri kaynaklarının büyümesi, dönüşüm oranı, vadesi geçmiş krediler, masraf oranı, yapısal maliyetler, likidite, borçluluk ve finansal marj olduğunu belirlemişlerdir. Amersdorffer *et al.*, (2015) tarafından Bulgaristan tarım kredi kooperatiflerinde finansal ve sosyal performans Veri Zarflama Analizi ile elde edilmiş ve daha düşük finansal performansın nispeten daha düşük sosyal performansa sebep olduğu tespit edilmiştir. Nan et al. (2019) tarafından

Çin’de tarım kredi kooperatiflerinin tarımsal büyümeye katkısını dinamik panel veri modeli ile incelenmiş ve TKK’nin tarımsal finansmanda kritik öneme sahip olduğunu ve TKK’nin yoğun rekabete katkı sağladığını belirlemişlerdir. Karagaytan (2019) Samsun ili Çarşamba ilçesindeki tarım işletmelerinin tarım kredi kooperatiflerinin kredisine erişimi ve talebini etkileyen faktörleri Heckman’s Sample Selection modelinden yararlanarak tespit etmiş ve işletme yöneticilerinin yaşı, eğitim seviyesi, asıl mesleği, hane halkı sayısı, sulama imkanı, tarımsal gelir, kayıt tutma, üyelik süresi, kredi kartı varlığı, kredi faiz oranlarının işletmelerin kredi kullanım durumunu pozitif yönde etkilediğini, işletmenin traktör varlığı, işgücü kiralama, hane halkı geliri ve faize karşı dini tutumunun negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Demir (2003) Ankara TKK Bölge Birliğini analiz ettiği araştırmasında yönetim ve denetim kurulu üyelerinin büyük çoğunluğunun ilk okul mezunu olduğunu belirlemiştir.

Aydın (2021) tarafından Samsun ili Bafra ilçesinde çiftçilerin TKK’ne ortak olmalarını etkileyen faktörleri bağımsız örneklem t-testi ile test edilmiş ve TKK’ne üye olan çiftçilerin sosyo-ekonomik özellikler açısından daha avantajlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Engin ve Özdemir (2022) Tekirdağ Bölge Birliği’ne bağlı tarım kredi kooperatifi ortaklarının memnuniyetleri ve kooperatifçilik bilinci üzerine etkisini varyans analizi ile belirlemişler ve ortakların TKK’dan girdi temininden memnun olmasına karşın, faiz oranlarından memnun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Tarımsal kooperatifler üzerine yapılan diğer araştırmalar da daha çok kooperatif ortaklarının kooperatifçilik ilkeleri bilinç düzeyine yönelik araştırmalarda mevcuttur (Terin ve ark. 2010; Kılıç ve Bozoğlu, 2012; Everest, 2015). Everest ve Yercan (2016a) Balıkesir Bölge Birliği’ne bağlı Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerinde tarım kredi kooperatif ortaklarının kooperatifçilik ilkelerini algılamaları üzerine araştırmasında Lojistik Regresyon yöntemiyle analiz gerçekleştirilmiş ve analiz sonucuna göre çiftçilerin eğitim düzeyleri, tarımsal eğitime katılma durumları ve kooperatif yönetiminde görev almış olma durumları kooperatifçilik ilkelerini bilmeyi düşünmek üzerinde etkili faktörler olarak belirlenmiştir. Terin ve Ateş (2012) tarafından Van ilinde yapılan araştırmada çiftçilerin örgütlenme düzeyleri araştırılmış ve eğitim seviyesi ile örgütlenme bilinci arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Atik (2014) tarafından Tekirdağ ilinde yapılan çalışmada TKK’nin gübre piyasasındaki payı %46, zirai ilaç

piyasasında %12,37, mazotta %47 olarak belirlenmiş ve Tekirdağ ilindeki TKK'nin Pazar paylarının ülke ortalamasından yüksek olduğu belirtilmiştir.

Tarımsal ürünlerin pazarlanması sürecinde tarımsal kooperatiflerin ve birliklerin rolünün incelendiği araştırmalar da bulunmaktadır (Sayın ve ark., 2007; Yılmaz ve Aydoğmuş, 2007; Everest, 2009; Can ve ark., 2014; Can, 2015; Kılıç Topuz, 2017; Koç ve Uzmay, 2018). Yılmaz ve Aydoğmuş (2007) tarafından yaş sebze ve meyve üretim pazarlanmasında kooperatifler ve üretici birliklerinin rolü incelenmiş ve sonuçta kooperatiflerin pazarlama sürecinde etkili olabilmek için daha çok saba sarf etmeleri gerektiği önerilmiştir. Everest (2009) Çanakkale ilinde tarımsal kalkınma kooperatiflerinde tarımsal ürünlerin pazarlanmasında çiftçi örgütlerinin rolünü ve önemini incelemiştir ve 74 kooperatif yöneticisinden elde edilen bulgulara göre kooperatiflerin pazarlama kanalında belli aşamalara kadar yol aldığı, kooperatiflerin ürün pazarlamada etkin olmadıkları, ürün fiyatlarının belirlenmesinde herhangi bir rol alamadıkları belirlenmiştir. Can (2015) Alanya ilinde tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olan ve olmayan üreticilerin üretim-pazarlama aşamasındaki etkisini belirlemiştir ve ortakların %54,67'sinin ürettikleri domatesi kooperatife sattıklarını tespit etmişlerdir. Ancak, üreticilerin kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarını etkileyen faktörler üzerine ise oldukça sınırlı sayıda araştırmaya rastlanılmaktadır (Koç ve Uzmay, 2018). Koç ve Uzmay (2018) Trakya bölgesinde süt sığırcılığı işletme üreticilerinin kooperatifleri aracılığıyla süt pazarlama olasılığını etkileyen faktörleri lojistik regresyon modeliyle tespit etmiştir ve üreticilerin %60,2'sinin sütlerini kooperatifleri aracılığıyla pazarladığını, üreticilerin eğitim seviyesi, çocukların süt sığırcılığında çalışması, üretimden vazgeçme isteği ve satış fiyatının sütün kooperatif aracılığıyla pazarlama olasılığını etkilediğini belirlemişlerdir. Yapılan literatür taraması sonucu TKK'nin ürün pazarlama sürecine ortakların katılımını etkileyen faktörlerin belirlendiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Türkiye'de tarım kredi kooperatifleri ile ilgili yapılan araştırmaların daha çok Amasya, Ankara, Tekirdağ, Kastamonu, Tokat, İzmir, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Sinop ve Samsun illerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Iğdır İlinde ise daha önce üyelerin tarımsal örgütlerin genel kurul toplantısına katılımını etkileyen faktörler (Kılıç Topuz ve ark., 2022), tarımsal örgütlerin mevcut durumu ve yönetici profili (Kılıç Topuz, 2021), hayvancılık işletmelerinin üretim ve pazarlamada yaşadıkları örgütlenme sorunlarının analizi

(Alptekin, 2018), kırsal kalkınma kooperatifi üyelerinin örgütlenme ve kooperatif faaliyetleriyle ilgili problemleri (Karadaş ve ark., 2015), tarım işletmelerinde örgütlenme bilinci (Karadaş ve ark., 2014) üzerine araştırmalar olmasına rağmen, tarım kredi kooperatifleri ve ortaklarına yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmanın literatürdeki bu yöndeki boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Iğdır İlindeki tarım kredi kooperatifleri ortaklarının kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama sürecine katılmalarına etkili faktörlerin belirlenmesidir.

Çizelge 2.1. Kaynak özetleri

Yazar, yıl	Araştırma konusu	Araştırma bölgesi	Yöntem	Araştırma sonuçları
Demir 2003	Tarım Kredi Kooperatiflerinin kooperatif işletmeciliği yönünden analizi: Ankara Bölge Birliği Analizi	Ankara Türkiye	-Yüzde oranlar yöntemi	-Yönetim ve Denetim Kurulu üyelerinin büyük çoğunluğu ile ilkökul mezunu olup, yaş ortalaması 50'nin üzerindedir.
Olagunju and Adeyemo 2008	Tarım kredi kooperatiflerinin performansı	Nijerya	- Tobit regresyon	- Geri ödeme performansının belirlenmesinde tarımsal deneyim, işletme konumu, kredi maliyeti, ziyaret, borçlanma sıklığı ve eğitim çok önemli faktörler olarak belirlenmiştir.
Sayılı ve Adıgüzel 2013	Tokat ili merkez ilçede tarım kredi kooperatiflerine ortak tarım işletmelerinin ekonomik analizi	Tokat Türkiye	-Ekonomik analiz	- Ortakların %27,2Si kooperatife yakın olmanın faydalanmayı etkilediğini ifade etmişlerdir.
Amersdorffer et al. 2015	Bulgaristan tarım kredi kooperatiflerinde finansal ve sosyal performans	Bulgaristan	-Veri Zarflama Analizi	- Kooperatifin eğitim çalışmalarının yetersizliğini dikkat çekicidir.
Engin ve Özdemir 2022	Tarım Kredi Kooperatiflerinde ortak memnuniyeti	Trakya Bölge Birliği	- Varyans analizi	- Daha düşük finansal performans nispeten daha düşük sosyal performansa sebep olmaktadır.
				- Tarım kredi kooperatifleri ortakları kooperatiflerini işlerini yürütmeye önemli bir araç ve iyi bir alternatif finans kaynağı olarak görmektedirler.

Çizelge 2.1. (devamı)

Yazar, yıl	Araştırma konusu	Araştırma bölgesi	Yöntem	Araştırma Sonuçları
Atik 2014	Tekirdağ ilindeki tarım kredi kooperatiflerinin genel yapısı, sorunları ve bölgedeki tarımsal girdi kullanımındaki payı	Tekirdağ Türkiye	-Likert ölçek -Tanımlayıcı istatistikler	- Ortakların kooperatifçilik hakkında kafalarında net bir tanım bulunmamaktadır. - Ortakların kooperatifçilik konusundaki bilgileri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.
Everest ve Yercan 2016a	Kooperatif Ortaklarının Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları Üzerine Bir Araştırma: Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği	Balıkesir, Bursa, Çanakkale	- Bulanık Eşli Karşılaştırma - Lojistik -Regresyon	- Çiftçilerin kooperatife ortak olmadaki ilk amaçları üretimleri için ihtiyaç duydukları girdileri kooperatiftan temin etmektir. - Çiftçilerin en iyi bildiği kooperatif ilkesi “Kooperatifler arası işbirliği” ve en az bildikleri ilke “Özerklik ve bağımsızlık” ilkesidir.
Everest ve Yercan 2016b	Kooperatif Ortaklarının Kooperatif Yönetimine Katılma Durumları ve Eğilimleri: Tarım Kredi Kooperatifleri Balıkesir Bölge Birliği Örneği	Balıkesir, Bursa, Çanakkale	- Bulanık Eşli Karşılaştırma - Lojistik -Regresyon	- Kooperatif yönetimi ile ilgili bilinç düzeyine ulaşamadığı - Ortakların yönetime katılma eğilimlerine etkili faktörler eğitim düzeyleri, hane nüfusları, kooperatife olan ortaklık yılları, tarımsal toplantılara katılma durumları, internet kullanma durumları, tarım dışı gelir, kooperatifi ziyaret, kooperatifçilik konusunda eğitim alma durumları olarak bulunmuştur.
Karayaytan 2019	Samsun İli Çarşamba İlçesindeki Tarım İşletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredisine Erişimi ve Kredi Talebine Etkileyen Faktörler	Samsun Türkiye	-Mann-Whitney U Testi	-TKK’lar faaliyet alanlarında piyasayı etkileyebilecek potansiyele sahip olmalarına karşın, faaliyet alanlarının çoğunda piyasada düşük bir pay ve etkiye sahiptirler
Aydın ve Yaşa 2019	Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme	Türkiye	-Mali yapı	-Tarım Kredi Kooperatiflerinin daha rekabetçi ve mali yapısı güçlü hale getirebilmek için kaynaklarını daha verimli kullanması gerekmektedir.
Öz ve Kızılaslan 2019	Besi Sığırcılığında Tarım Kredi Kooperatiflerinin Rolü: Sinop İli Erfelek İlçesi Araştırması	Sinop Türkiye	- Ki-Kare Bağımsızlık testi	-Tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu geçimini sağlayacak kadar gelir elde edemediğini ifade etmektedir

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Iğdır İlinde 1 adet merkezde, 1 adet Aralık ilçesinde, 1 adet Tuzluca ilçesinde ve 1 adet de Yaycı köyünde olmak üzere 4 adet Tarım Kredi Kooperatifi ve bu kooperatiflere ortak 1.933 çiftçi bulunmaktadır (Anonim, 2021b). Araştırmanın ana materyalini; Iğdır ilinde bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri ortakları oluşturmaktadır. Örneğe girecek çiftçi sayısının belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmıştır (Cochran, 1963).

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \quad n_0 = Z^2 \times [(p \times q) / d^2] \quad (1)$$

Formülde (1);

n: Örnek hacmi,

n_0 : Sonlu düzeltme faktörünün 1'e eşit olduğu durumdaki örnek hacmi

N: Ana kütleye dâhil ortak sayısı (1.933)

d: Ortalamadan izin verilen hata payı (%10)

p: Ortalamadan daha küçük değerlerin meydana gelme ihtimali (0,5)

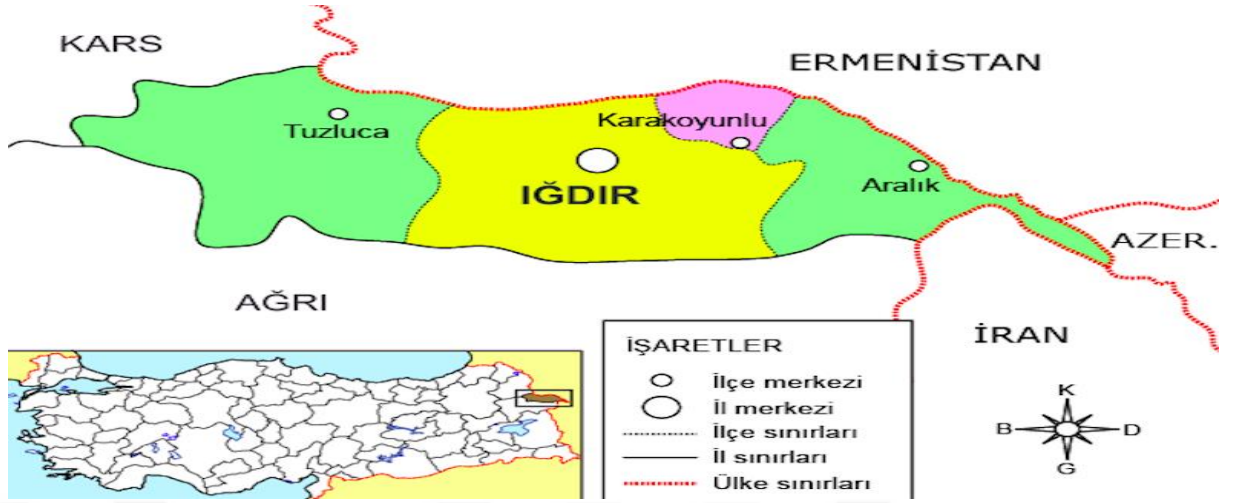
q: Ortalamadan daha büyük değerlerin meydana gelme ihtimali (1-p=0,5)

Z: standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesi (%90)

$Z_{\text{tablo}} = 1,96$ olarak gerçekleşmektedir.

Araştırmada ortalamadan izin verilen hata payı %10 olup, %90 güven aralığında örnek hacmi 91 olarak hesaplanmıştır.

$$n = \frac{96}{1 + \frac{96 - 1}{1.933}} = 91 \quad n_0 = 1.96^2 \times [(0.5 \times 0.5) / 0.10^2]$$

Şekil 2.1. Araştırma alanı

Araştırmanın birincil verileri, Tarım Kredi Kooperatifi ortağı olan 91 çiftçiyle 2021 yılı Şubat ve Mart aylarında bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. İkincil veriler ise araştırma konusuyla ilgili olarak daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalar ve Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ve diğer yazılı materyallerden temin edilmiştir.

3.2. Yöntem

3.2.1. Verilerin analizinde uygulanan yöntem

Kooperatif ortakları ile doldurulan anket formları kontrol edilmiş ve daha sonra SPSS 21 programına girilerek analizlere hazır hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada anket verilerinin değerlendirilmesinde SPSS programından yararlanılarak frekans dağılımı, yüzde ve aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerin hayvan varlıklarını homojen bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla “Büyükbaş hayvan birimi (BBHB)” kullanılmıştır. BBHB hesaplanmasında kullanılan katsayılar manda için 1,50, inek için 1,00, buzağı için 0,20, koyun için 0,20 şeklindedir (Erkuş ve ark.,1995).

Gayri safı üretim değeri (GSÜD), tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürün miktarlarının çiftçi eline geçen fiyatlarla çarpılması sonucu bulunan değere, bitki ve hayvan sermayesindeki produktif artışların ilavesi ile bulunmuştur (Erkuş ve ark., 1995).

3.2.1. Binary Lojistik Regresyon Model

Regresyon yöntemleri, aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak o konu ile ilgili tahminler ya da kestirimler yapabilmek amacıyla kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu çözümleme yönteminde iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi açıklamak için matematiksel bir model kurulur ve bu model regresyon modeli olarak adlandırılır (Birkes and Dodge, 1993). İki değişken arasındaki regresyon eşitliğinin bulunmasında kullanılan yöntemlerden birisi En Küçük Kareler (EKK) yöntemidir. Ancak, bağımlı ve bağımsız değişken kullanılan çok değişkenli modellerde, bağımlı değişken nominal ölçekli bir değişken olduğunda EKK yöntemi yetersiz kalmaktadır. EKK yönteminin varsayımlarından biri bağımlı değişkenin normal dağılım göstermesidir. Bağımlı değişken nominal ölçekli olduğunda ise bu varsayım sağlanamamaktadır (Kalaycı, 2010). Bir modelde, bağımlı değişken iki ya da daha çok seçeneekli nominal ölçekli olduğunda lojistik regresyon yöntemi daha uygun bir yöntemdir (Leech *et al.*, 2005). Lojistik regresyon modelinde, bağımsız değişkenler için normal dağılım göstermesi ve kovaryanslarının her grup düzeyinde eşit olması varsayımı aranmamaktadır. Lojistik regresyon modeli aşağıdaki gibi yazılmaktadır:

$$L = \ln \left[\frac{p_i}{1-p_i} \right] = b_0 + b_1 X_i + e_i \quad (2)$$

Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin ölçüldüğü ölçek türüne ve bağımlı değişkenin seçenek sayısına göre üçe ayrılmaktadır. Eğer bağımlı değişken iki seçeneekli bir kategorik değişken ise “İkili (Binary) Lojistik Regresyon Analizi” adını almaktadır. Eğer bağımlı değişken ikiden çok kategorili bir değişken ise “Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon”, eğer bağımlı değişken sıralama ölçeği ile elde edilmiş ise de “Sıralı (Ordinal) Lojistik Regresyon” adını almaktadır (Stephenson *et al.*, 2008).

Binary lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin 0 ve 1 gibi ikili (binary) değer aldığı ya da ikiden çok düzey içeren kesikli değişken olduğu durumlarda normallik varsayımının sağlanamaması sebebiyle doğrusal regresyon analizine en iyi alternatiflerden birisidir. Binary lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken kategorik olmakla birlikte, bağımsız değişkenlerde sürekli, kategorik ya da ikilem olabilmektedir. Bu araştırmada bağımlı değişkenin iki seçeneekli kategorik bir değişken,

bağımsız değişkenlerin de sürekli ve kategorik verilerden oluşması sebebiyle Binary Lojistik Regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Regresyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yapısı ve derecesi ile ilgilenmektedir. Regresyon modeli;

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \dots + \beta_i X_i + u = \beta X_i + \varepsilon_i \quad (3)$$

şeklindedir.

Y : Bağımlı (sonuç) değişken olup, belli bir hataya sahip olduğu varsayılır.

X_i : Bağımsız (sebeup) değişken olup hatasız ölçüldüğü varsayılır.

β_0 : Sabit olup $X=0$ olduğunda Y'nin aldığı değer gösterir.

β_i : Doğrunun eğimi veya regresyon katsayılarıdır. Regresyon katsayıları olup, X_i 'in kendi birimi cinsinden 1 birim değişmesine karşılık Y'de kendi birimi cinsinden meydana gelecek değişme miktarını ifade etmektedir.

ε : Şansa bağlı hata değeridir. Yani, bir hata değerinin diğer bir hata değerinden etkilenmediği demektir.

Araştırmada kooperatif ortaklarının Tarım Kredi Kooperatiflerinin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörlerin belirlenmesinde kullanılan değişkenler Çizelge 3.1'de verilmektedir.

Çizelge 3.1. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Değişkenlerin tanımı	Beklenen etki
Bağımlı Değişken		
PAZARLM	TKK ürün pazarlamayanlar TKK ürün pazarlayanlar	
Bağımsız Değişkenler		
Kategorik değişkenler		
EGITIM	0. Lise altı 1. Lise ve üstü	- +
ASILIS	0. Çiftçi 1. Diğer	+ -
OLUMLUD	0. Geçmişte tarımsal örgütlerle olumlu deneyim yaşamadı 1. Geçmişte tarımsal örgütlerle olumlu deneyim yaşadı	- +
Sürekli değişkenler		
MEMNUNYT	Ortakların memnuniyeti (Endeks)*	+
YAS	Ortakların yaşı (yıl)	-
ARAZI	Ortakların arazi varlığı (da)	+
BBHB	Ortakların BBHB	+
ORTKSURE	Ortakların TKK'ne ortaklık süresi (yıl)	+
TOPGEL	Toplam gelir (₺/yıl)	+
ILUZAKLIK	Ortakların ile uzaklıkları (km)	-
GIRDI	Ortakların TKK temin ettiği girdi oranı (%)	+

* 8 adet 5'li Likert tipi sorulardan oluşmaktadır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Kooperatif Ortaklarının Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Bu bölümde anket yapılan kooperatif ortaklarının cinsiyet, yaş, medeni durum, nüfus, eğitim durumu, sosyal güvence, asıl iş, tarımsal deneyim, göç, il-ilçe merkezine uzaklık ve sermaye durumu gibi özellikler ortaya konulmuştur.

4.1.1. Cinsiyet, yaş, medeni durum, nüfus ve eğitim durumu

Nüfus, sosyo-ekonomik olarak vazgeçilmez unsur olup, birçok sektörde yarına kaldığı gibi, çoğu sektörün ürettiği mal ve hizmetleri tüketmesi açısından önem taşımaktadır (Erkuş ve ark., 1995). Türkiye’de tarım sektöründe erkekler kadınlara göre daha fazla istihdam edilmektedir (TÜİK, 2021). Kadın istihdamı sanayi ve hizmetler sektöründe hızla artmakta ve kadınlar geçmişe oranla üst düzey konumda veya iş sahibi olarak daha fazla alanda bulunmaktadır. Ancak, yapılan araştırmada görüşülen kooperatif ortaklarının tamamı erkektir. Ortakların yaşları 30 ile 76 arasında değişmekte olup, ortalama yaşları 52,7’dir. Kooperatif ortaklarının %9,8’i 30-40 yaş grubu arasında, %32,9’u 41-50 yaş grubunda, %38,5’i 51-60 yaş grubunda ve %18,8’i ise 61 yaşından büyük olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.1). Karagaytan (2019)’ın Samsun ili Çarşamba ilçesinde faaliyet gösteren tarım kredi kooperatifi üzerine yapılan çalışmasında kooperatif ortaklarının ortalama yaşı 49 olarak bulunmuştur. Kılıç (2011)’ın Samsun ilindeki ortak-kooperatif ilişkileri çalışmasında, kooperatif ortaklarının ortalama yaşı 46, Aydın (2021)’ın Samsun ili Bafra ilçesinde çiftçilerin tarım kredi kooperatiflerine üye olmalarını etkileyen faktörler çalışmasında çiftçilerin yaş ortalamasını 55, Atik (2014)’ın Tekirdağ ilindeki TKK’leri çalışmasında 53,04, Şahin ve ark. (2013) tarafından Türkiye’yi temsilen 7 coğrafi bölgede yapılan çalışmasında yaş ortalaması 47,3 yıl olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen ortakların medeni durumları incelendiğinde ise; ortakların %2,2’sinin bekâr, %97,8’inin evli olduğu belirtilmiştir. James and Sykuta (2006) tarafından ABD’de yapılan bir araştırma kooperatif üyelerinin %87’sinin evli olduğu belirlenmiştir. Engin ve Özdemir (2022)’in Tekirdağ ilinde tarım kredi kooperatif ortaklarıyla yaptığı çalışmasında ise ortakların %99,2’sinin erkek ve %89,3’ünün, %10,7’sinin bekar olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.1. Kooperatif ortaklarının cinsiyet, yaş ve medeni durumları

	Sayı	Oran (%)
Cinsiyet		
Erkek	91	100,0
Yaş		
30-40	9	9,8
41-50	30	32,9
51-60	35	38,5
61-76	17	18,8
Ortalama (yıl)	52,7	
Medeni durum		
Evli	89	97,8
Bekâr	2	2,2
Toplam	91	100,0

Nüfus hem bütün sektörler için işgücünün kaynağını oluşturmakta, hem de çeşitli sektörlerin ürettikleri mal ve hizmetlere talep oluşturmaktadır (Kıral, 1998; Kıral ve Akder, 2000). Görüşülen kooperatif ortaklarının nüfusu 0-14, 15-54, 65 ve üstü şeklinde ayrılarak incelenmiştir (Çizelge 4.2). İşletmeler ortalamasında hane halkı büyüklüğü 6,65 kişi olarak tespit edilmiştir. Karagaytan (2019)'ın Samsun ili Çarşamba ilçesindeki tarım kredi kooperatif ortaklarına yönelik çalışmasında ortalama nüfus varlığı 3,77 kişi, Everest ve Yercan (2016a)'ın Balıkesir Bölge Birliği Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının ortalama nüfus varlığı 4,13 kişi olarak tespit etmiştir. Buradan, Iğdır ili tarım kredi kooperatifi ortaklarının hane halklarının diğer araştırmalardan daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Çizelge 4.2. Kooperatif ortaklarının nüfus varlığı

Yaş Aralığı	Cinsiyet	Sayı	Oran (%)
0-14	Kadın	1,30	58,8
	Erkek	0,91	41,2
	Toplam	2,21	100,0
15-64	Kadın	2,32	53,5
	Erkek	2,02	46,5
	Toplam	4,34	100,0
65+	Kadın	0,12	41,3
	Erkek	0,17	58,7
	Toplam	0,29	100,0
Toplam	Kadın	3,61	54,6
	Erkek	3,04	45,4
	Toplam	6,65	100,0

Eğitim, insanların kişiliklerinde birtakım değişikliklere sebep olan ruh yapılarında ve düşünme becerilerinde meydana getirdiği değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Eğitim kırsal toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinden ziyade hem örgütsel çalışmayı özümsemeye hem de teknolojik gelişmelerin benimsenmesinde önem arz etmektedir. İnsan kaynağını geliştirip zenginleştirmek için insanların ekonomik performanslarını yükseltmelerine yardımcı olacak bilgi ve beceriye sahip olmaları, çağdaş dünyanın zorunlu ihtiyacı haline gelmiştir ve bu amacı gerçekleştirecek olan faktörde eğitimidir (Hunder, 1969). Bu nedenle, günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde çiftçiler en azından ortaöğretim düzeyinde tarım eğitimi görmektedirler. Türkiye’de ise tarım kesiminde yaşayan ve tarımla uğraşan nüfusun yeterince eğitilemediği ve büyük çoğunun ilkokul mezunu olduğu bilinen bir gerçektir (Aydın, 2021). Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortaklarının %5,5’i okuma-yazma bilmezken, %36,3’ü ilkokul, %31,9’u ortaokul mezunu, %25,3’ü lise mezunu, %1,0’i ise üniversite mezunudur (Çizelge 4.3). İlkokul eğitim düzeyine sahip olan kooperatif ortaklarının oranı Öz (2018)’ün çalışmasında %67,60’ı iken, Alay (2012)’in Kastamonu ili Tarım Kredi Kooperatifleri çalışmasında %30,86’sı, Engin ve Özdemir (2022)’in çalışmasında %57 olduğu tespit edilmiştir. Everest (2009)’in Çanakkale ili tarımsal ürünleri pazarlanması çalışmasında ilkokul eğitim düzeyine sahip olan kooperatif ortaklarının

oranı %67,6 olarak tespit edilmiştir. Serinikli (2009)'un Tekirdağ ilinde yaptığı çalışmasında ilkokul eğitim düzeyine sahip olan kooperatif ortaklarının oranı %16,5 olarak tespit edilmiştir. Buna karşın, Majewski *et al.*, (2011)'nin Avrupa'da yapmış olduğu çalışmada lise ve üstü düzeyde eğitime sahip olan üreticilerin oranını %66, Gorton *et al.*, (2008) üreticilerin ortalama 13,5 yıl eğitim aldıklarını, Raggi *et al.*, (2013)'nın ise üreticilerin %34'ünün eğitim düzeyinin düşük (hiç, ilkokul ya da ortaokul) olduğunu ortaya koymuştur. Buradan Türkiye'deki kooperatif ortaklarının eğitim düzeyinin Avrupa ve ABD'deki üreticilere kıyasla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ortakların eğitim seviyesinin düşük olması, bölgede yapılacak eğitim yayım çalışmalarında dikkate alınması gereken önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Yapılan araştırma sonucuna göre Iğdır ilinde tarım kredi kooperatifi ortaklarının eğitim seviyesi diğer illere göre düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.3. Kooperatif ortaklarının eğitim durumu

Eğitim düzeyi	Sayı	Oran (%)
Okur-yazar değil	5	5,5
İlkokul	33	36,3
Ortaokul	29	31,9
Lise	23	25,3
Üniversite	1	1,0
Toplam	91	100,0
Ortalama (yıl)	8,05	-

4.1.2. Sosyal güvence durumu

Sosyal güvenlik insanların, toplumdaki çalışanların hakkını koruma, yaşam kalitesi üzerindeki risklere karşı önlem alma ve bunların genelini kapsayan anlayış bütünü ve kurallar biçimi şeklinde tabir edilebilir. Sosyal güvenlikteki amaç yaşanan veya ortaya çıkan risk ve risk faktörlerine karşı koruma ve önlem almaktır (Rehber ve Çetin, 1998). Kooperatif ortaklarının sosyal güvence durumları incelendiğinde; ortakların %20,9'unun herhangi bir sosyal güvencelerinin olmadığı, %79,1'inin ise farklı kurumlardan sosyal güvencesinin olduğu anlaşılmıştır. Kooperatif ortaklarının %48,4'ünün BAĞ- KUR, %24,2'sinin SGK, %4,4'ünün de Emekli Sandığı ve

%2,1'inin yeşil kart sosyal güvenceleri bulunmaktadır (Çizelge 4.4). Sosyal güvencesi olan kooperatif ortaklarının oranı, Kılıç (2011)'in araştırmasında %89,8, Alay (2012)'in araştırmasında %90,4, Karagaytan (2019)'in araştırmasında ise %91,9, Aydın (2021)'in araştırmasında ise %95,2 olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 4.4. Kooperatif ortaklarının sosyal güvence durumları

Sosyal güvence	Sayı	Oran (%)
Yok	19	20,9
SGK	22	24,2
BAĞ-KUR	44	48,4
Emekli sandığı	4	4,4
Yeşil kart	2	2,1
Toplam	91	100,0

4.1.3. Asıl iş ve tarımsal deneyim durumu

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının %58,2'sinin asıl meslekleri çiftçiliktir. Geriye kalan %11'i özel sektörde geçici işçi, %11'i emekli, %5,5'i tüccar, %3,3'ü kamu da sürekli işçi, %3,3'ü özel sektörde sürekli işçi, %1'i ise kamuda geçici işçi olarak çalıştığı belirlenmiştir. Asıl işi çiftçilik olan ortakların oranı Akarsu (2012)'nin çalışmasında %55,7, Alay (2012)'in çalışmasında %67,90'nı çiftçilikle uğraştıkları tespit edilmiştir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Kooperatif ortaklarının asıl işi

Asıl iş	Sayı	Oran (%)
Çiftçi	53	58,2
Özel sektörde geçici işçi	10	11,0
Emekli	10	11,0
Tüccar	5	5,5
Kamuda sürekli işçi	3	3,3
Özel sektör de sürekli işçi	3	3,3
Kamuda geçici işçi	1	1,1
Diğer	6	6,6
Toplam	91	100,0

Araştırma kapsamında görüşülen TKK ortaklarının tarımsal deneyim durumları ortalama 28 yıldır (Çizelge 4.6). Kılıç (2011)'in çalışmasında kooperatif ortaklarının ortalama tarımsal deneyimi 32,6 yıl, Terin ve ark. (2010)'nın çalışmalarında ise 32,5 yıl, Karagaytan (2019)'ın kooperatif ortaklarının ortalama tarımsal deneyimi 27,38 yıl, Everest (2015)'in çalışmasında kooperatif ortaklarının %4,9'unun 10 yıldan daha az tarımsal deneyime sahip olduğu, %17,17'sinin 11-20 yıl arasında deneyime sahip olduğu, %27,52'sunun 21-30 yıl arasında deneyime sahip olduğu, %27,52'sinin 31-40 yıl arasında deneyime sahip olduğu, %22,89'unun ise 41 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu tespit edilmiştir. Iğdır ilinde kooperatif ortaklarının ortalama deneyimi Karagaytan (2019) çalışması ile benzer, diğer araştırmalardan düşük olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.6. Kooperatif ortaklarının tarımsal deneyim durumu

	Ortalama	St. Sapma	Minimum	Maksimum
Tarımsal deneyim	28,1	11,5	3,00	50,0

4.1.4. Göç Durumu

Kırsal göç yaşanmasının en önemli sebeplerinden biri kırsal kesimde yaşayan insanların gelirlerinin ve yaşam standartlarının düşük olmasıdır (Kılıç Topuz, 2017). Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortaklarının %72,3'ünün hanesinde kırsal göçün yaşandığı, %27,7'sinde göç yaşanmadığı belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının hanesinde yaşanan göçün sebepleri ise sırasıyla %46,9 ile evlilik, %37,5 ile iş bulma ve %15,6 ile de eğitim olduğu belirlenmiştir. İşletmeler ortalamasında göç eden sayı ise 1,50 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. Kooperatif ortağı işletmelerden yaşanan göçler ve nedenleri

Göç durumu	Sayı	Oran (%)
Yok	25	27,7
Var	66	72,3
Toplam	91	100,0
Göç nedenleri	Sayı	Oran (%)
Evlilik	15	46,9
İş bulma	12	37,5
Eğitim	5	15,6
	Ortalama	St. Sapma
Göç eden sayısı	1,50	1,26

4.1.5. İşletmelerin il ve ilçe merkezine uzaklık durumu

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin il ve ilçe merkezine uzaklık durumları incelendiğinde işletmeler genelinin ilçe merkezine uzaklığı ortalama 3,14 km iken, il merkezine uzaklığı 10,8 km'dir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. Kooperatif ortağı işletmelerin il ve ilçe merkezine uzaklığı

İşletmenin konumu	Ortalama	St. Sapma
İl uzaklığı	10,8	8,92
İlçeye uzaklık	3,14	5,74

4.1.6. Sermaye Durumu

Kooperatif ortaklarının işletme sermayesi yeterlilik durumu sorgulandığında, işletmelerin sadece %8,8'inin sermayesinin yeterli olduğu, %91,2'sinin sermayesinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan, araştırma bölgesinde tarım kredi kooperatifi ortaklarının işletme sermayesi sıkıntısı çektikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının yetersiz olan işletme sermayesine ihtiyaç sebepleri incelendiğinde ise, en önemli nedenini %71,4 ile nakit

ihtiyaç oluşturmaktadır. Diğer sermaye ihtiyaç sebepleri ise sırasıyla; %18,7 ile girdi temini, %2,2 ile ekipman alımı, %1,1 ile hayvan alımı ve %5,5'i ile de tarla sürümü takip etmektedir (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. Kooperatif ortaklarının işletme sermayesi yeterlilik durumu

İşletme sermayeniz yeterli mi?	Sayı	Oran (%)
Evet	8	8,8
Hayır	83	91,2
Toplam	91	100,0
İşletme sermayesi ihtiyaç sebepleri		
Nakit ihtiyaç	65	71,4
Girdi temini	17	18,7
Hayvan alımı	5	5,5
Ekipman alımı	2	2,2
Hayvan alımı	5	5,5
Tarla sürümü	1	1,1
Toplam	91	100,0

4.2.İşletmeyle İlgili Yapısal Özellikler

4.2.1. Tarım işletmelerinin faaliyet konusu

Araştırma bölgesindeki işletmeler yalnız bitkisel üretim yapanlar, yalnız hayvansal üretim yapanlar ile bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapanlar olarak üçe ayrılmaktadır. İşletmelerde bitkisel ve hayvansal üretim yapılma durumu Çizelge 4.10'da verilmiştir. İşletmelerin yarıya yakınında (%41,8) bitkisel üretim ve hayvansal üretim birlikte yapılmaktadır. Kooperatif ortağı işletmelerin %36,2'sinde sadece bitkisel üretim, %22'sinde ise sadece hayvansal üretim yapılmaktadır.

Çizelge 4.10. Kooperatif ortaklarının üretim şekillerine göre dağılımı

Üretim şekli	Sayı	Oran (%)
Bitkisel + hayvansal	38	41,8
Bitkisel üretim	33	36,2
Hayvansal üretim	20	22,0
Toplam	91	100,0

4.2.2. Arazi varlığı ve mülkiyet durumu

Arazi, farklı tarımsal üretim faaliyetlerinin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir. Sınırlı olmasına rağmen tarıma elverişli arazi miktarının, araziye olan talebin nüfus artışına bağlı olarak artması, arazi mülkiyeti ve kullanma şeklinin önemini artırmaktadır (Erkan ve ark., 1989). Toprağın şekli, yapısı, konumu çiftçi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Genel anlamda toprağın yeri, iklimi ne kadar iyiye çalışma, iş gücü harcama daha kolay olacaktır. Bir diğer husus ise toprak eğer çiftçinin değil de başka bir işletmeye ait ise çalışan çiftçinin alacağı verim kendi arazisinden daha az olacaktır. Yani arazi sahibi çiftçi başka işletmelerde çalışan çiftçilerden daha verimli olacak, fazla kazanç sağlanacaktır (Erkuş ve ark., 1995). Bu nedenle araştırma bölgesindeki işletmelerin arazi varlıkları, kullanım ve tasarruf şekilleri itibariyle ortaya konulmuştur.

Kooperatif ortaklarının ortalama mülk arazi varlığı 61,48 dekadır. İncelenen kooperatif ortaklarının ortalama arazi varlığı, 2001 genel tarım sayımına göre belirlenen ülke ortalamasıyla (61 da) aynıdır. İncelenen kooperatif ortaklarının mülkiyet şekillerine göre arazi varlıkları incelendiğinde, kooperatif ortaklarında kiraya verilen arazi 11,97 dekar, ortağa tutulan arazi 5,69 dekar ve kiraya tutulan arazi 2,58 dekar olarak tespit edilmiştir. Kooperatif ortaklarının %90'ı mülk araziye sahip iken, %14,2'si arazisini kiraya vermekte, %9,8'i ortağa tutmakta ve %4,4'ü de kiraya tutmaktadırlar (Çizelge 4.11). Alay (2012) tarafından Kastamonu ili Tarım Kredi Kooperatifleri üzerine yapılan araştırmada, mülk arazi oranı %82,50, kiraya tutulan arazi %11,66 ve ortağa tutulan arazi ise %5,84 olarak belirlenmiştir. Sayılı ve Adıgüzel (2013)'in Tokat ilindeki çalışmasında kooperatif ortaklarının ortalama 57,17 da araziye sahip oldukları ve sahip olunan arazinin de %86,83'ünün mülk arazi olduğu tespit edilmiştir. Şahin ve ark.

(2013) Türkiye’de kooperatife ortak olmada etkili faktörler çalışmasında ise ortakların arazi varlığının %72,5’inin mülk arazi, %26,2’sinin kiralanan araziden, %1,3’ünün ise ortak işlenen araziden oluştuğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.11. Kooperatif ortaklarının mülkiyet şekillerine göre arazi varlıkları

Arazi varlığı	Ortalama (da)	Oran (%)
Mülk arazi	61,48	90,1
Kiraya tutulan arazi	2,58	4,4
Kiraya verilen arazi	11,97	14,2
Ortağa tutulan arazi	5,69	9,8
Toplam işlenen arazi*	46,4	-

*Toplam işlenen arazi = (Mülk arazi+kiraya tutulan arazi) – (kiraya verilen arazi+ortağa verilen arazi)

Türkiye’deki tarım işletmelerinin ortalama arazi varlıkları giderek azalmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, işletmelerin miras hukuku ile devamlı bölünmeleridir. Tarım işletmeleri devamlı parçalanmakta ve küçülmektedir. Küçük arazi parçaları üzerinde verimli işletmeler kurulması ve ekonomik anlamda üretim yapılması mümkün olamamaktadır (Cinemre, 2011). İncelenen işletmelerin parsel sayıları 1-13 arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında ise 4,32 parseldir. Kooperatif ortağı işletmelerin %52,7’sinin arazisi 3-4 parsel, %25,3’ünün 5-8 parsel, %16,5’inin 1-2 parsel ve %5,5’inin 9-13 parseldir (Çizelge 4.12). Kılıç Topuz (2017)’un Samsun ilinde yaptığı çalışmasında ortalama arazi parsel sayı 4,58 olarak, Karagaytan (2019) çalışmasında ise ortalama parsel sayısı 6,06 adet olarak bulunmuştur. Kaya ve ark. (2019)’nın Ağrı ve Eskişehir illeri çalışmasında ise arazi parsel sayısı 6,33 adet olarak belirlenmiştir. Türkiye’de ise 2018 yılı verilerine göre ülke ortalaması parsel sayısı 5,9’dur (TÜİK, 2018). Yapılan araştırma sonucunda, Iğdır ili tarım arazilerinin parsel sayısının Türkiye ortalamasından daha düşük olduğu belirtilebilir.

Çizelge 4.12. Kooperatif ortağı işletmelerin parsel sayıları

Parsel sayısı	Sayı	Oran (%)
1-2	15	16,5
3-4	48	52,7
5-8	23	25,3
9-13	5	5,5
Toplam	91	100,0
Ortalama		4,32

4.2.3 Bitkisel ürünlerin üretim deseni ve ürünlerin pazarlanma kanalları

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde yetiştirilen ürünler içerisinde en büyük payı %68,1'lik oran ile yonca almaktadır. İncelenen kooperatif ortaklarında ortalama 28,05 dekar alanda 45,9 ton üretilen yoncanın %69,8'i işletme içinde tüketilmektedir. Kooperatif ortaklarının en çok üretimini gerçekleştirdiği bir diğer ürün ise %59,3 oran ile buğday ve %50,5 oran ile silajlık mısırdır. Kooperatif ortaklarında üretilen diğer bitkisel ürünler ise sırasıyla %35,1 ile dane mısır, %9,9 ile arpa, %3,2 ile kayısı ve %1 ile de elma ve yulaftır. İşletmeler ortalama 16,71 dekar alanda 14 ton buğday, 18,64 dekar alanda 48 ton silajlık mısır üretimi gerçekleştirmişlerdir. İncelenen kooperatif ortaklarında elma ve kayısının tamamı satış amacıyla yetiştirilmektedir. Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde dekar başına verimler incelendiğinde ise yoncada 1.974 kg, silajlık mısırdan 2.511 kg, dane mısırdan 1.738 kg, buğdayda 1.000 kg olarak belirlenmiştir. Araştırma bölgesinde yonca verimi 2021 yılı Türkiye ortalaması olan 2.895 kg/da verimden daha düşük olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2021). Üretilen ürünlerin satış fiyatları incelendiğinde ise, kg başına kayısı fiyatı 2 ₺, elma fiyatı 1,5 ₺, buğday ve arpa fiyatı 1,65 ₺, dane mısır fiyatı 1,4 ₺, ve yonca fiyatı 1 ₺, olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13. Bitkisel üretim ve pazarlama durumu

Ürünler	Ekim alanı (da)	Oran (%)	Üretim miktarı (kg)	Satılan miktar (kg)	Verim (kg\da)	İşletmede kullanılan miktar (kg)	Satış fiyatı (₺)
Yonca	28,05	68,13	45.966	13.867	1.974	32.099	1,01
Dane mısır	12,56	35,1	21.802	16,406	1.738	5,393	1,40
Silajlık mısır	18,64	50,5	48.467	32.126	2.511	16,340	1,25
Buğday	16,71	59,3	14.486	6,780	1.000	7,706	1,65
Arpa	2,63	9,9	1,595	1,329	492,2	265,9	1,65
Elma	0,3	1,0	2.197	2.197	666,6	-	1,50
Kayısı	0,7	3,2	1,39	1,39	666,6	-	2,00
Yulaf	0,5	1,0	3,29	-	60,0	3,29	-

İncelenen işletmelerde üretilen bitkisel ürünlerden yoncanın %69,8'i, dane mısırın %24,7'si, silajlık mısırın %33,5'i, buğdayın %53,2'si, arpanın %16,6'sı ve yulafın tamamı işletme içinde tüketilmektedir. Kooperatif ortaklarının işletme içi tüketimi haricindeki üretimlerinin pazarlama kanalları Çizelge 4.14'den incelendiğinde, yoncanın %13,2'si, dane mısırın %12,1'i, silajlık mısırın %5,5'i, buğdayın ise %9,9'u tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla pazarlanmaktadır. Kooperatif ortakları tarafından yetiştirilen bitkisel ürünlerin pazarlanmasında kooperatiflerin payının düşük düzeyde olduğu, pazarlama ağında tüccarların hâkim olduğu tespit edilmiştir. Everest (2015) tarafından yapılan araştırmada da tarımsal kooperatiflerin ürün pazarlama noktasında etkilerinin düşük olduğu belirtilmektedir.

Çizelge 4.14. Kooperatif ortaklarının bitkisel ürünlerin pazarlama kanalları (%)

Ürünler	İşletme içi tüketim oranı (%)	Pazarlama kanalları		
		Kooperatif (%)	Doğrudan tüketici (%)	Tüccar (%)
Yonca	69,8	13,2	4,4	82,4
Dane mısır	24,7	12,1	4,4	83,5
Silajlık mısır	33,5	5,5	-	94,5
Buğday	53,2	9,9	5,5	84,6
Arpa	16,6	-	-	100,0
Elma	-	-	1,1	98,9
Kayısı	-	-	-	100,0
Yulaf	100,0	-	-	-

4.2.4. Hayvan Varlığı

Kooperatif ortaklarının hayvan varlıklarını homojen bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla “Büyükbaş hayvan birimi ortalaması (BBHB)” kullanılmıştır. İncelenen kooperatif ortaklarında ortalama hayvan varlığı 22 olarak tespit edilmiştir. Kooperatif ortaklarının en fazla yetiştiriciliğini yaptığı hayvan %61,5 ile inek ve %38,4 ile koyundur. Kooperatif ortaklarının %10’u buzağı, %5,5’i de manda yetiştirmektedirler (Çizelge 4.15). Kılıç (2011)’ın Samsun ilindeki araştırmasında ortalama hayvan varlığı 9,5 adet, Karagaytan (2019)’nın çalışmasında ise tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan işletmelerin ortalama hayvan varlığı 6,17, kullanmayan işletmelerin 2,73 ve işletmeler ortalamasının ise 3,76 adettir. Şahin ve ark. (2013)’nın çalışmasında ise ortalama hayvan varlığı 4 adet olarak tespit edilmiştir. Buradan, Iğdır ilinde kooperatif ortaklarının hayvan varlıklarının diğer araştırmalardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çizelge 4.15. Kooperatif ortaklarının hayvan varlığı

Hayvan cinsi	Hayvan sayısı (adet)	Oran (%)
İnek	9,47	61,5
Koyun	61,6	38,4
Buzağı	0,53	9,9
Manda	0,1	5,5
BBHB (ortalama)	22,04	

4.2.5. Hayvansal Üretim Değeri

Kooperatif ortaklarında ortalama 9,47 baş inek mevcut olup ortalama süt üretimi günlük 27,7 litre ve ortalama yıllık süt üretimi 7.491 litredir. Kooperatif ortakları tarafından üretilen sütün tamamına yakını (%97,5) satılmakta olup, %2,5'i ise aile içinde tüketilmektedir. Süt üretimi gerçekleştiren işletmelerde ortalama süt satış fiyatı ise 2,41 ₺/lt olarak tespit edilmiştir. İşletmelerin yıllık ortalama 185 kg kırmızı et üretimi gerçekleşmektedir ve üretilen kırmızı etin satış fiyatı ise 41,36 ₺'dir. Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortağı işletmelerin ortalama süt üretim değeri 17,5 bin ₺ ve kırmızı et üretim değeri 7,5 bin ₺ olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4.16).

Çizelge 4.16. Kooperatif ortaklarının hayvansal üretim değerleri

Ürün adı	Üretim miktarı (kg)	Satılan miktar (kg)	Aile içi tüketim (kg)	Satış fiyatı (TL/kg)	HÜD (₺)
Süt	7491,8	7298,9	192,8	2,41	17.490
Kırmızı et	185,5	185,5	-	41,36	7.471

İncelenen kooperatif ortağı işletmelerinin %28,2'si sütü doğrudan tüketicilere satarken, %70,7'si tüccara, sadece %1,1'i de kooperatife satmaktadır. Üretilen kırmızı etin ise %84,9'u tüccara satılırken, %15,1'i üreticiler tarafından doğrudan tüketicilere satışı gerçekleşmektedir (Çizelge 4.17).

Çizelge 4.17. Kooperatif ortağı işletmelerinin süt ve et pazarlama kanalları (%)

Ürün adı	Doğrudan tüketici	Tüccar	Kooperatif	Toplam
Süt	28,2	70,7	1,1	100,0
Kırmızı et	15,1	84,9	-	100,0

Kooperatif ortaklarının ortalama bitkisel üretim değerleri (BÜD) 167 bin ₺, hayvansal üretim değerleri (HÜD) 24 bin ₺ ve GSÜD ise 192 bin ₺ olarak tespit edilmiştir. Çizelge (4.18). Kılıç Topuz (2017) Samsun ilinde tarımsal üretici birlik üyeleriyle yaptığı çalışmada işletmelerin ortalama GSÜD 81 bin ₺ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4.18. Kooperatif ortaklarının GSÜD

	Değer (₺)	Oran (%)
BÜD	167.332	98,9
HÜD	24.961	59,3
GSÜD	192.294	-

4.2.6. Çiftçi ve hayvan kayıt sistemine kayıt durumu

Türkiye’de tarım sektörü ile ilgili en önemli sorunların başında işletmelerin yapısı ve üretimle ilgili sürekli ve güvenilir verilerin derlenememesi gelmektedir. Bu sorunun çözülebilmesi amacıyla 2000’li yılların başında çiftçi ve hayvan kayıt sistemi kurulmuş, işletmeler ile ilgili gerekli veriler toplanmaya başlanmıştır. Devlet tarafından sağlanan tarımsal desteklemelerden çiftçilerin yararlanabilmeleri, kayıt dışı üretimin önüne geçebilmeleri için Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)’ye kayıt olmaları gerekmektedir. Benzer şekilde, kayıt dışı hayvan varlığının önlenmesi ve çiftçilerin hayvancılık desteklemelerinden faydalanabilmeleri için de Hayvan Kayıt Sistemi’ne (HKS) kayıt olmaları gerekmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortaklarının %1,1’inin arazisi bulunmamaktadır. Araziye sahip kooperatif ortaklarının %94,5’i ÇKS’ye kayıtlı iken, %4,4’ü kayıtlı değildir. Kooperatif ortaklarının %39,5’inin hayvanı bulunmamaktadır ve hayvanı olan üreticilerin %36,3’ü HKS’ye kayıtlı

olmasına karşın %63,7'sinin kaydı bulunmamaktadır (Çizelge 4.19). Buradan, araştırma bölgesi olan Iğdır ilinde tarım kredi kooperatifi ortaklarının hayvan kayıt sistemine kayıt oranlarının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Kılıç Topuz (2017) tarafından yapılan araştırmada birlik üyesi işletmelerin %82,4'ü çiftçi kayıt sistemine, %76'sı ise hayvan kayıt sistemine kayıtlıdır. Karabulut (2021) tarafından Iğdır ilinde manda sütü işletmeleri üzerine yapılan araştırmada ise HKS'ye kayıt oranı %76,9 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.19. Kooperatif ortaklarının çiftçi ve hayvan kayıt sistemine kayıt durumları

	Sayı	Oran (%)
ÇKS kayıt		
Arazi yok	1	1,1
Hayır	4	4,4
Evet	86	94,5
Toplam	90	100,0
HKS kayıt		
Hayvan yok	36	39,5
Hayır	20	36,3
Evet	35	63,7
Toplam	55	100,0

4.2.7. Tarım Sigortası Yaptırma Durumu

Ülkemizde birçok çiftçi sigortalatma işlemine yanaşmasa da sigorta yapan çiftçinin yapmayan çiftçiye göre ürünlerini kaybetme durumunda güvence alıp zararı karşılanmaktadır. Tarım sigortasının önemi iklim koşullarından kaynaklı ürünlerin zarar görmesi veya ürün alamama durumu söz konusu olduğunda bu hasarın karşılanmasını sağlayan güvence teminatıdır. Tarım sigortası konusunda üreticilerin konu hakkında bilgi edinmeleri ve bilinçlendirmelerini sağlanmalıdır (Şahin ve Miran, 2007). Sigortacılık hem üreticinin hem de kurumların güvenliğini sağlayarak, ülke ekonomisine katkı sağlayan belli bir düzen içerisinde işleyiş biçimi olan büyük bir aile yapısı mantığıyla gelişen ve çalışan bir anlayışı belirler (Fisunoğlu, 1998). Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortaklarının tarım sigortası yaptırma durumları incelenmiş ve %48,4'ünün tarım sigortası yaptırdığı, %51,6'sının ise herhangi bir tarım sigortası yaptırmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.20). Genel olarak bakıldığında kooperatif ortaklarının tarım sigortası yaptırma oranı çok düşüktür. Bunun nedeni

sorulduğunda ise kooperatif ortaklarının, tarım sigortası ücretini fazla bulduklarını beyan etmişlerdir.

Çizelge 4.20. Kooperatif ortaklarının tarım sigortası yaptıırma durumu

Tarım sigortası	Sayı	Oran (%)
Hayır	47	51,6
Evet	44	48,4
Toplam	91	100,0

4.2.8. Tarımsal üretimde karşılaşılan sorunlar

Tarım sektöründeki üreticiler, üretim aşamasında farklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortaklarının yalnızca %4,4'ü üretimde herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Kooperatif ortaklarının %86,8'i en önemli sorun olarak ürün satışında yaşanan zorluğu, %85,7'si de sermaye yetersizliği yaşadığını belirtmişlerdir. Üretim aşamasında karşılaşılan diğer önemli sorunlar ise sırasıyla %78 ile tarımsal girdi fiyatlarının yüksek olması, %60,4 ile pazar bilgisi yetersizliği, %28,6 ile tarım ürünlerinin düşük fiyatla satılması, %2,2 ile de kayıt dışılık belirtilmiştir (Çizelge 4.21).

Çizelge 4.21. Kooperatif ortaklarının tarımsal üretimde karşılaştıkları sorunlar

Sorunlar	Sayı	Oran (%)
Sorun yok	4	4,4
Satış zorluğu	79	86,8
Sermaye azlığı	78	85,7
Tarımsal girdi fiyat yüksekliği	71	78,0
Pazar bilgisi yetersizliği	55	60,4
Tarım ürünlerinin fiyat düşüklüğü	26	28,6
Kayıt dışı	2	2,2

4.2.9. Kooperatif ortaklarının toplam sermayesi

Kooperatif ortaklarının toplam sabit sermayesi incelendiğinde, işletmelerin %98,9'unda 78 bin ₺ değerinde arazisi bulunmaktadır. Ayrıca, işletmelerin %59,3'ünde 58 bin ₺ değerinde bina bulunmaktadır. Kooperatif ortağı işletmelerin %34,1'inin arazisi, %1,1'inin ise binasında rehin bulunmaktadır. Kooperatif ortaklarının alet-makine varlıkları incelendiğinde ise, işletmelerin %18,6'sında otomobil, %82,4'ünde traktör, %1,1'inde ise pulluk bulunduğu tespit edilmiştir. Kooperatif ortaklarının alet-makine rehin durumları incelendiğinde ise %4,4'ünün otomobilinde, %6,6'sının da traktöründe rehin bulunduğu belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının değişken sermaye durumları incelendiğinde ise toplam 33 bin ₺ değerinde değişken sermayeye sahip oldukları belirlenmiştir (Çizelge 4.22).

Çizelge 4.22. Kooperatif ortaklarının toplam sermayesi

	Varlığı (%)	Miktar/adet	Yaşı (yıl)	Değeri (₺)	Rehin durumu (%)
Sabit Sermaye					
Arazi (da)	98,9	61	-	78.874	34,1
Bina (%)	59,3	0,59	14,59	58.780	1,1
Alet-makine (%)					
Otomobil	18,6	0,18	6,5	10.769	4,4
Traktör	82,4	1,1	7,8	65.538	6,6
Pulluk	1,1	0,01	10	4.945	-
Toplam		-	-	218.906	-
Değişken Sermaye					
Arazi kirası (da)		9,7	-	1.536	-
Tohum (kg)		1.399	-	16.741	-
Hayvan gübresi (kg)		1.019	-	1.292	-
Kaba yem (kg)		714,2	-	614	-
Kesif yem (kg)		109,8	-	1.000	-
Tarım ilacı (lt)		11,3	-	1.827	-
Mazot ve benzin (lt)		1.714	-	10.272	-
Toplam		-	-	33.282	-

4.2.10. Tarım danışmanı varlığı ve teknik bilgi kaynakları

Tarımsal yayım kırsal alan da yaşayan nüfusun bilgi ve tecrübelerini uygulamalı olarak üzerinde değişiklik yaparak eğitim veren faaliyetlerdir. Yayım eğitiminde amaçlar arasında önemli olan çiftçinin yaşamına dair bilgileri etkin şekilde yararlanarak üreticiye gerekenleri iletmesi ancak bu bilginin teoriye dönüşmesiyle anlam kazanacaktır (Kızılaslan, 2009). Yapılan araştırma sonucunda kooperatif ortaklarının tamamına yakınının (%97,8) tarım olmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. Kooperatif ortaklarının tarım danışmanı varlığı

Tarım danışmanı varlığı	Sayı	Oran (%)
Yok	89	97,8
Var	2	2,8
Toplam	91	100,0

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının teknik bilgi sağladığı kaynak Çizelge 4.25’den incelendiğinde en önemli kaynağın kendileri olduğu belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının teknik bilgi sağlama konusunda kendileri dışında en önemli kaynakları tarım kredi kooperatifleridir Kooperatif ortaklarının teknik bilgi öğrenme konusunda diğer önemli kaynakları ise sırasıyla, tarım danışmanı ve TOB ilçe müdürlüğü olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.24).

Çizelge 4.24. Kooperatif ortaklarının tarım ile ilgili teknik bilgi kaynağı

Teknik bilgi sağlama kaynağı	Skor*	Önem sırası
Kendim	448	1
Tarım Kredi Kooperatifi	405	2
Tarım Danışmanı	124	3
TOB ilçe müdürlüğü	89	4

* Skor ortakların verdikleri cevapların ağırlıklı ortalamaları alınarak hesaplanmıştır (1. Hiç, 2. Nadiren, ..., 5. Her zaman).

4.3. Kooperatifleşmeyle İlgili Temel Konular

4.3.1. Kooperatif ortaklarına göre kooperatif tanımı

Araştırma bölgesindeki çiftçilere “Kooperatif dendiği zaman aklınıza ilk olarak ne gelmektedir?” sorusu sorulmuştur. Yapılan araştırmaya göre kooperatif ortaklarının %44’ü fikrinin olmadığını, %20,8’i kâr sağlamak olarak, %19,8’i birlik ve beraberlik olarak ve %15,4’ü ise yardımlaşma olarak tanımlamışlardır. Ortakların yarıya yakınının kooperatifçiliğin ne olduğunu bilmediği, geriye kalanların ise büyük çoğunluğunun kooperatifçiliği kâr amaçlı gördüğü belirlenmiştir (Çizelge 4.25). Everest (2015) tarafından Balıkesir Bölge Birliği tarım kredi kooperatifleri ortaklarıyla yapılan araştırmada ise çiftçilerin %48,5’i kooperatif denildiğinde aklına ilk gelen ifade olarak çiftçiye maddi destek, %41,96’sı ise birlik beraberlik olarak, %1,09’u devlet kuruluşu, %6,54’ü olumsuz görüş ifade etmişlerdir ve çiftçilerin sadece %1,36’sının fikri yoktur. Buradan, Balıkesir Bölge Birliği tarım kredi kooperatifi ortaklarının kooperatifçilik bilinç düzeylerinin düşük olduğu ortaktarından daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Çizelge 4.25. Ortakların “Kooperatif” denildiğinde ifade ettikleri

Tanımlar	Sayı	Oran (%)
Fikri yok	40	44,0
Kar sağlama	19	20,8
Birlik beraberlik	18	19,8
Yardımlaşma	14	15,4
Toplam	91	100,0

4.3.2. Tarımsal örgütlenme durumu

Türkiye’de çoğunluğunun küçük aile işletmesi olan tarım sektöründe meydana gelen üretim maliyetlerinin yüksekliği, pazarlama sorunları, üreticinin düşük fiyatla ürünü pazarlaması, tarım politikalarına yön verilmesi gereken lobilerin yetersizliği, güncel ve düzenli kayıt sisteminin olmaması, üretim planlamasının yapılamaması ve kırsal göç gibi önemli sorunlar oluşmuştur. Bu sorunların çözülebilmesinde ise üreticilerin aktif şekilde örgütlenmeleri belirtilmektedir (Kılıç Topuz, 2017). Üreticilerin etkin bir şekilde örgütlenme sayesinde, üretimlerini arttırmaları, tarımsal girdileri en uygun fiyattan temin edebilmeleri, piyasa şartlarında haksız rekabet

sebebiyle mağdur olmamaları ve yaşam seviyelerinin yükseltilmesi büyük oranda başarılabilecektir. Kooperatifler, pazarda aktif konuma gelmeleri ve küçük işletmelerin örgütlenebilmesinde etkin rol oynar (Yılmaz ve Gül, 2010). Bu kapsamda çiftçilerin örgütlenme durumları incelendiğinde, işletmelerin tarım kredi kooperatifleri dışında örgütlenme durumlarının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Çizelge 4.26). Şöyle ki, üreticilerin sadece %13,1'i ziraat odasına ve %1,1'i damızlık sığır yetiştiriciler birliğine üye durumundadır. Artukoğlu (1993)'nın Manisa İlindeki çalışmasında işletme yöneticilerinin %92,73'ünün en az bir çiftçi örgütüne, Kılıç (2011)'in Samsun ilindeki çalışmasında ortakların %92,1'inin ziraat odasına, %25,8'inin tarım kredi kooperatiflerine üye olduğu ortaya konulmuştur. Karagaytan (2019)'nın Samsun İlindeki çalışmasında işletme yöneticilerinin %70,6'sının tarım kredi kooperatiflerine, %45,6'sının ziraat odası, %3,12'sinin Tarım Satış Kooperatifine üye olduğunu ortaya konulmuştur. Everest (2015)'in Balıkesir Bölge Birliği'nde tarım kredi kooperatifleri ortaklarıyla yaptığı çalışmasında ise ortakların %97'sinin ziraat odasına, %42,78'inin tarımsal kalkınma kooperatiflerine, %31,61'inin tarım satış kooperatifine, %13,35'inin üretici birliklerine ve %14,71'inin ise yetiştirici birliklerine üye olduğu ortaya konulmuştur. Şahin ve ark. (2013)'nın Türkiye'de tarımsal kalkınma kooperatifleri üzerine yaptığı çalışmasında ise çiftçilerin %19,6'sının ziraat odasına, %19,1'inin tarım kredi kooperatiflerine, %3,8'inin tarım satış kooperatiflerine üye olduğu ortaya konulmuştur. Literatür ile kıyaslandığında, Iğdır ilindeki üreticilerin örgütlenme durumlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aynı araştırma bölgesinde gerçekleşen Karabulut (2021)'in araştırmasında da desteklenmektedir.

Çizelge 4.26. İncelenen kooperatiflerin örgütlenme durumları

Üye olunan örgüt	Sayı	Oran (%)	Üyelik süresi (yıl)
Tarım Kredi Kooperatifi	91	100,0	6,8
Ziraat Odası	12	13,1	6,3
Damızlık Sığır Yetiştiriciler Birliği	1	1,1	5,0

4.3.3. Kooperatif ortaklarının TKK'ne ortak olma sebepleri

Son yıllardaki literatür, üreticilerin kooperatiflere ekonomik olarak beklentilerini karşılamak için ortak olduklarını belirtmektedir. Bir diğer deyişle; yaygın ve artan rekabet baskısı sonucunda üyelerin ekonomik amaçlarına ulaşma düşüncesi, kooperatife ortaklığının temel nedenini oluşturmakta, kooperatifçilik ideolojisi ise ikinci planda kalmaktadır (Karantininis and Zago, 2001; Österberg and Nilsson, 2009). Kooperatif ortakları, ortak oldukları örgütün sosyal gereksinimlerini karşılamasından ziyade, satış gelirleri ve kârlılıklarını artırmasını beklemektedir (Hansen *et al.*, 2002). Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerine ortak olmalarındaki faktörler incelendiğinde, en önemli ortak olma sebeplerinin sırasıyla girdi temini, kredi temini, tüketim maddesi temini ve devlet desteklerinden yararlanmak olduğu tespit edilmiştir. Tarım sigortası yaptırmak, teknik bilgi sağlamak, ürünlerini daha yüksek fiyatla satabilmek ve daha fazla kâr sağlamak tarım kredi kooperatiflerine ortak olmada orta düzeyde önemli faktörler olarak belirlenmiştir. Ortak makine kullanmak ve eğitimlere katılmak ise tarım kredi kooperatiflerine ortak olmada önemsiz faktörler olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.27). Terin ve ark. (2010)'nın çalışmasında ise ortakların %88,4'ü sütlerini daha yüksek fiyattan satabilmek ve kooperatif aracılığıyla daha uygun fiyata girdi alabilmek için kooperatife ortak oldukları tespit edilmiştir. Kurtaslan ve Doğaner (2004)'in çalışmasında ise ortakların %41,46'sının daha iyi fiyatla ürün satabilmek ve %63,41'inin ise ucuza girdi alabilmek için kooperatife ortak oldukları belirtilmektedir. Dünyada ve Türkiye'de yapılan tüm çalışmalar, çiftçilerin kooperatiflere ortak olmalarında en önemli faktörlerin girdi temini, ürün pazarlama ve kredi temini olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4.27. Kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerine ortak olma sebepleri

TKK ortak olmadaki faktörler	Önem düzeyi					Skor*	Önem sırası
	1. Önemsiz	2. Az önemli	3. Biraz önemli	4. Önemli	5. Çok önemli		
Girdi temini	-	-	-	-	100,0	455	1
Kredi temini	1,1	3,3	1,1	1,1	93,4	433	2
Tüketim maddesi temini	-	5,5	2,2	2,2	90,1	422	3
Devlet desteklerinden yararlanabilmek	-	9,9	-	-	90,1	418	4
Tarım sigortası yaptırma	2,2	37,4	1,1	1,1	58,2	306	5
Teknik bilgi sağlama	1,1	57,1	1,1	8,8	31,9	220	6
Ürünleri daha yüksek fiyatla satabilme	-	41,8	4,4	24,2	29,7	220	6
Daha yüksek kar sağlanması	1,1	71,4	2,2	11,0	14,3	152	7
Ortak tarımsal araç ve makine kullanma	-	98,9	-	1,1	-	94	8
Düzenlenen eğitim ve seminerlere katılmak	1,1	96,7	1,1	1,1	-	93	9

*Skor, kooperatif ortaklarının kooperatife ortak olmalarında ilgili sorulara verdikleri 5'li likert ölçek tipi (1: önemsiz, ..., 5: çok önemli) soruların ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

4.3.4. Ortakların geçmişte tarımsal örgütlerle yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimler

Türkiye’de tarımsal örgütlerin etkili bir şekilde faaliyet gösterememesinin en önemli sebeplerinden birisi de çiftçilerin geçmişte kooperatifleriyle yaşamış oldukları olumsuz deneyimler olduğu belirtilmektedir (Kılıç Topuz, 2017). Araştırma kapsamına dâhil edilen üreticilerin kooperatiflerle geçmişte yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimler Çizelge 4.28’de verilmiştir. Kooperatif ortaklarının büyük çoğunluğunun (%77,8) geçmişte kooperatiflerle ile olumlu deneyim yaşadığı, tamamına yakınının ise (%97,8) herhangi bir olumsuz deneyim yaşamadığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.28). Araştırma kapsamına dâhil edilen ortakların geçmişte kooperatiflerle olumlu deneyim yaşamış, olumsuz deneyim ise yaşamamış olmalarının örgütlenmeye büyük katkısı

olacağı, kooperatifçiliğe daha güvenle yaklaşacağı düşünülmektedir. Kooperatif ortaklarının geçmişte tarımsal örgütlerle yaşadığı olumlu deneyimler ise piyasa fiyatından daha ucuza tarımsal girdi sağlamak, piyasa faiz oranından daha düşük oranda kredi temin etmek şeklindedir.

Çizelge 4.28. Kooperatif ortaklarının geçmişte tarımsal örgütlerle yaşadıkları deneyimler

	Olumlu deneyim		Olumsuz deneyim	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Hayır	14	14,1	89	97,8
Evet	77	77,8	2	2,2
Toplam	91	100,0	91	100,0

4.3.5. Kooperatif ortaklarının TKK'e üyelik sonrası tarımsal gelirindeki değişim

Görüşülen kooperatif ortaklarının %90,1'i tarım kredi kooperatiflerine ortaklık sonrası tarımsal gelirde herhangi bir değişikliğe neden olmadığını, %9,9'u ise tarımsal gelirinde bir artış olduğunu beyan etmişlerdir. Kooperatife ortaklık sonrasında tarımsal gelirinde bir azalma olduğunu beyan eden kooperatif ortağı bulunmamaktadır (Çizelge 4.29). Kooperatife ortaklık sonrasında tarımsal gelirinde artış olduğunu belirten üyelerin oranı Kılıç (2011)'in araştırmasında %43,8 Acar ve Yıldırım (2000)'in araştırmasında %85,11, Karlı ve Çelik (2003)'ün araştırmasında %70, Terin ve ark. (2010)'nın araştırmasında ise %53 olarak tespit edilmiştir. Araştırma bölgesindeki tarım kredi kooperatiflerinin ortakların gelirinde artışa sebep olma oranı yapılan diğer araştırmalardan oldukça düşük olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4.29. Kooperatif ortaklarının TKK’ e üye olduktan sonra tarımsal gelirlerindeki değişim

	Gelir değişmedi		Gelir azaldı		Gelir arttı	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Hayır	9	9,9	91	100,0	82	90,1
Evet	82	90,1	-	-	9	9,9
Toplam	91	100,0	91	100,0	91	100,0

4.4. Ortakların Sorumluluklarını Yerine Getirme Durumu

4.4.1. Giriş sermayesi ve yıllık aidat ödeme durumları

Kooperatiflerin ortaklarına daha fazla hizmet sağlayabilmeleri ve varlıklarını devam ettirebilmeleri, örgütlerin yeterli bir şekilde finanse edilebilmesine bağlıdır. Kooperatiflerin en önemli finansman kaynakları ise ortakların sağlayacağı giriş sermayesi ve aidatlardır. Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının tamamının 250 ₺ giriş sermayesi ödemesine rağmen, üyelik aidatı ödenmediği tespit edilmiştir (Çizelge 4.30). Kılıç (2011) tarafından Samsun ilinde tarımsal kalkınma kooperatif ortaklarıyla yapılan araştırmada kooperatifleriyle zayıf ilişkiye sahip olan ortakların hiçbirisinin yıllık aidat ödememesine rağmen, kooperatifleriyle güçlü ilişkiye sahip olan ortakların ise tamamının yıllık aidatını ödediği ve ortakların aidat ödemeleri ile kooperatif ilişki düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Çizelge 4.30. Kooperatif ortaklarının üye olurken giriş sermayesi ödeme durumları

Giriş sermayesi	Sayı	Oran (%)
Hayır	-	-
Evet	91	100,0
Toplam	91	100,0
Ortalama miktar (₺)	250	
Yıllık aidat	Sayı	Oran (%)
Hayır	91	100,0
Evet	-	-
Toplam	91	100,0

4.4.2. Ortakların genel kurullara katılım durumu

Kooperatif ortakları tarafından kontrol edilen demokratik örgütler olmasından dolayı üyelerin genel kurulda alınacak kararlara ve politikaların oluşturulmasına aktif olarak katılmaları önem arz etmektedir. Kooperatiflerde yapılan olağan genel kurul toplantıları tüm üyelere açıktır. Bir kooperatifin demokratik olarak yönetilebilmesi ve denetlenebilmesi, üyelerin genel kurul toplantılarına yeterince ve etkin bir şekilde katılımıyla yakından ilgilidir (Turan, 1992; Karlı ve Çelik, 2003; Mülayim, 2010; Kılıç Topuz, 2017). Fakat çiftçiler, kooperatif yönetimine katılmakta farklı davranışlar göstermektedirler. Bazı çiftçiler genel kurul toplantılarına hiçbir zaman katılmazken, bazıları nadiren, bazıları ise sürekli katılabilirler. Çiftçilerin genel kurul toplantılarına katılıp (aktif) katılmamaları (pasif) için çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Cechin ve ark. 2013).

Araştırmada kooperatif ortaklarının genel kurul toplantılarına katılım durumları incelenmiş ve ortakların %73,6'sının kooperatifin son genel kuruluna katılmadığı, yalnızca %26,4'ünün katıldığı tespit edilmiştir. Genel kurul toplantısına katılmayan ortakların yarısının katılmama sebebi genel kurul tarihinde şehir dışında bulunmaları, %10,5'inin fikrinin olmadığı, %35,8'inin sebebi genel kurulla ilgilenmeme, %4,4'ünün ise kooperatif başkanına güvenmemesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Çizelge 4. 31). Kılıç Topuz (2017) ve Yercan ve Kınıklı (2018) tarafından yapılan araştırmalarda da üyelerin genel kurul toplantılarına katılmama sebepleri benzerlik göstermektedir. Acar ve Yıldırım (2000)'ın Van ilindeki araştırmasında genel kurullara katılım oranları

%87, Kurtaslan ve Doğaner (2004)'in Aydın ilindeki araştırmasında ise %34 olarak tespit edilmiştir. Terin ve ark (2010)'nin Kırklareli'nde yaptığı araştırmasında bu oran %97,7 iken, Kılıç (2011)'in Samsun ilinde yaptığı araştırmasında %87,4'dir. Ertan ve Turan (2001)'in Gül birlik ortakları ile yaptığı araştırmasında ortakların genel kurula katılım oranını %57,14, Everest (2015)'in kooperatif ortaklarıyla yaptığı çalışmasında %45,50, Doğan (2011)'in Tokat ilinde yaptığı çalışmada ise bu oran %38 olarak belirlenmiştir. Kılıç Topuz ve ark. (2022) tarafından Iğdır ilinde yapılan bir diğer çalışmada da üyelerin kooperatiflerin genel kurul toplantısına katılım oranının yalnızca %17,5 olduğu tespit edilmiştir. Buradan Van, Aydın, Kırklareli, Samsun, Isparta ve Tokat, İzmir illerine göre Iğdır ilinde ortakların genel kurul toplantılarına katılım durumlarının oldukça düşük olduğu görölmektedir.

Çizelge 4.31. Ortakların kooperatiflerin genel kurullarına katılım durumları

Genel kurul toplantısına katılma	Sayı	Oran (%)
Katılan	24	26,4
Katılmayan	67	73,6
Toplam	91	100,0
Genel kurul toplantısına katılmama sebepleri		
Fikri yok	7	10,5
Şehir dışında bulunma	33	49,3
Genel kurulla ilgilenmeme	24	35,8
Kooperatif başkanına güvenmeme	3	4,4
Toplam	67	100,0

Kooperatif ortaklarının birlik toplantılarında söz alma durumları Çizelge 4.32'de incelendiğinde; %70,3'ünün hiçbir zaman söz almadığı, %14,3'ünün bazen, %15,4'ünün de genellikle söz aldığı tespit edilmiştir. Kooperatif üyelerinin genel kurul toplantılarında söz alarak düşüncelerini dile getirme oranı Terin ve ark. (2010)'in Kırklareli ilindeki çalışmada %60,5, Karlı ve Çelik (2003)'in araştırmasında ise %100 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4.32. Ortaklarının kooperatif toplantılarında fikirlerini rahatça ifade edebilme durumları

	Sayı	Oran (%)
Hiçbir zaman	64	70,3
Bazen	13	14,3
Genellikle	14	15,4
Toplam	91	100,0

4.4.3. Ortakların kooperatife ortak olmadan önce Ana sözleşmeyi okuma ve risturn alma durumları

Kooperatife katılmadan önce çiftçilere kooperatiflerle ilgili sözleşme okutulmasının sebepleri, kooperatifin sözleşme içerisinde yazı olan genel tanımı, ne amaca hizmet ettiği, içinde bulunan organları, çalışma konu ve durumları, ortaklık şartları, sorumlulukları vb. gibi birçok konu bakımından bilgilendirme yapılarak kooperatife gireceklerin daha fazla güvenle adım atmaları ve kooperatifi sahiplenmeleridir (Everest, 2015). Ortak olan çiftçilerin kooperatif hakkında tam bilgi sahibi olması için kooperatifin ne olduğu ve ne işlevde faaliyet göstereceği gibi konulara hâkim olursa, kooperatif hakkında bilgi sahibi olabileceklerdir. Araştırmada ortakların TKK'ne ortak olmadan önce %48,4'ünün ana sözleşmeyi okuduğu, %51,6'sının ise okumadığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.33). Yapılan diğer çalışmalarda da ortakların ana sözleşmeyi okuma oranı Karlı ve Çelik (2003)'ün çalışmasında %36,8, Kılıç (2011)'in çalışmasında %50,6, Yercan ve Kınıklı (2018)'nin çalışmasında ise %42,3 olarak belirlenmiştir. Araştırmada kooperatif ortaklarının hiçbirisinin risturn almadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4.33. Ortakların TKK'ne ortak olmadan önce ana sözleşmeyi okuma ve risturn alma durumları

	Sayı	Oran (%)
Ana sözleşmeyi okuma		
Hayır	47	51,6
Evet	44	48,4
Toplam	91	100,0
Risturn alma		
Hayır	91	100,0

4.5. Kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu

Kooperatiflerin kooperatifçilik ilkelerine göre işletilmeleri, ortakları ile olan ilişkilerinin geliştirilebilmesi ve başarıları açısından büyük önem taşımaktadır (Kılıç ve Bozoğlu, 2012). Araştırma kapsamında tarım kredi kooperatifi ortaklarının kooperatifçilik ilkelerini bilme durumları incelenmiş ve ortaklarının tamamına yakınının kooperatifçilik ilkelerini bilmedikleri tespit edilmiştir. Şöyle ki; gönüllü ve serbest giriş ilkesini, ortağın demokratik ilkesini ve ortağın ekonomik katılımı ilkesini üyelerin yalnızca %2,2'si bilmekte, %97,8'i ise bilmemektedirler. Benzer şekilde diğer ilkeleri de ortakların tamamına yakınının (%98,9) bilmediği tespit edilmiştir (Çizelge 4.34). Kılıç, (2011) Samsun ili tarımsal kalkınma kooperatifleri ortakları üzerine yaptığı araştırmasında ortakların %52,9'unun kooperatifçilik ilkelerini bildiği, %47,1'inin bilmediğini belirlemişlerdir. Everest ve Yercan (2016a) tarafından Balıkesir, Çanakkale ve Bursa illerinde yapılan araştırmada ise tarım kredi kooperatif ortaklarının %25,34'ünün kooperatifçilik ilkelerini bildiğini, %74,66'sının ise bilmediklerini tespit etmiş ve en fazla bilinen ilkenin kooperatifler arası işbirliği ilkesi, en az bilinen ilkenin ise özerklik ve bağımsızlık ilkesi olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmanın yapıldığı Iğdır ilinde tarım kredi kooperatifi ortaklarının kooperatifçilik ilkelerini bilme durumlarının yok denecek kadar az olduğu ve yapılan diğer çalışmalardan oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.34. Kooperatif ortaklarının kooperatifçilik ilkelerini bilme durumları

Kooperatifçilik İlkeleri	Biliyor		Bilmiyor	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Gönüllü ve Serbest Giriş	2	2,2	89	97,8
Ortağın Demokratik Yönetimi	2	2,2	89	97,8
Ortağın Ekonomik Katılımı	2	2,2	89	97,8
Özerklik ve Bağımsızlık	1	1,1	90	98,9
Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme	1	1,1	90	98,9
Kooperatifler Arası İşbirliği	1	1,1	90	98,9
Toplumsal Sorumluluk	1	1,1	90	98,9

4.6. Ortakların Tarım Kredi Kooperatifleri hizmetlerinden yararlanma ve memnuniyet durumları

4.6.1. Ortakların TTK hizmetlerinden yararlanma durumları

Kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatif hizmetlerinden yararlanma durumları incelendiğinde, ortakların %98,9'unun kooperatiften ucuza girdi temin ettiği, %92,3'ünün düşük faizli kredi çektiği, %91,2'sinin tüketim maddesi temin ettiği, %48,4'ünün tarım sigortası yaptırdığı, %40,2'sinin TTK aracılığıyla ürün pazarladığı belirlenmiştir. Ortakların çok düşük kısmı kooperatiflerin el zanaatları, teknik destek, gazete, dergi faaliyetinden yararlandıkları tespit edilmiştir (Çizelge 4.35). Engin ve Özdemir (2022)'in Tekirdağ ilinde yaptığı araştırmada kooperatif ortaklarının %60'ının tarımsal girdileri daha ucuza sağladıkları tespit edilmiştir. Engin (2018)'in Tekirdağ ili tarım kredi kooperatiflerinde yaptığı çalışmasında ortakların %85'inin tarımsal girdilerini tarım kredi kooperatiflerinden kolaylıkla sağlayabilmelerine rağmen, ortakların %67'sinin tarım kredilerin faiz oranlarını yeterince düşük bulmadıkları ve %42'sinin de TTK'nın reklam ve tanıtımının yeterince yapılmadığını düşündüklerini belirlemiştir. Aydın (2021)'in Bafra ilçesindeki çiftçilerin tarım kredi kooperatiflerine üye olmalarına etkili faktörler çalışmasında tarım kredi kooperatiflerinin üyelerine verdiği hizmetlerin girdi temini, toprak ve su analizi, gübreleme, ilaçlama, hasat-harman, pazarlama, tarım sigortası, organik tarım, yayım ve danışmanlık hizmetleri

sağlandığını belirlemişlerdir. Bölüm 4.3.3’de ortakların tarım kredi kooperatiflerine ortak olmalarındaki en önemli etkenler girdi, kredi ve tüketim maddesi temini olduğu düşünüldüğünde, ortakların kooperatiften beklentisinin karşılandığı belirtilebilir.

Çizelge 4.35. Kooperatif ortaklarının kooperatif hizmetlerinden yararlanma durumları

Kooperatif hizmetleri	Yararlanmıyor		Yararlanıyor	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Ucuza girdi temini	1	1,1	90	98,9
Düşük faizli kredi	7	7,7	84	92,3
Tüketim maddesi temini	8	8,8	83	91,2
Tarım sigortası	47	51,6	44	48,4
Ürün pazarlama	54	59,3	37	40,7
Makine ve ekipman temini	81	89,0	10	11,0
El zanaatları	83	91,2	8	8,8
Teknik destek	85	93,4	6	6,6
Gazete, dergi, vs.	87	95,6	4	4,4
Sosyal hizmetler	88	96,7	3	3,3
Hayvan temini	89	97,8	2	2,2

4.6.1.1. Ortakların TKK’dan girdi temin durumu

Tarım kredi kooperatiflerinin çalışma konularından biride ortaklarına tarımsal girdileri ucuza temin etmektir. İncelenen kooperatif ortaklarının girdi temin durumu Çizelge 4.36’da verilmektedir. Ortaklar ihtiyaç duyduğu yemin yaklaşık yarısını, gübrenin %60’ını ve zirai ilacın ise %66’sını tarım kredi kooperatiflerinden temin etmektedirler. Kooperatif ortağı işletmeler ihtiyaç duyduğu yemin %68,7’sini TKK’dan, %31,3’ünü özel sektörden, gübrenin %66,2’sini TKK’dan, %33,8’ini özel sektörden ve ilacın %78,5’ini TKK’dan, %21,5’ini ise özel sektörden temin etmişlerdir. Araştırma bölgesinde TKK ve özel sektörün tarımsal girdilerin fiyat karşılaştırması yapıldığında ise TKK’de yemin %30, gübrenin %10 ve ilacın %3 daha uygun olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4. 36. Kooperatif ortaklarının girdi temini

Girdiler	Tarım Kredi Kooperatifi							Özel Sektör			
	Miktar oran (%)	Kullanı m oran (%)	Miktar	Fiyat (₺/kg)	Ödeme Şekli (%)		Oran (%)	Miktar	Fiyat (₺/kg)	Ödeme Şekli (%)	
					Peşin	Vade				Peşin	Vade
Yem	48,35	68,7	4.810	2,80	26,5	73,5	31,3	2.190	3,53	32,6	67,4
Gübre	59,89	66,2	2.694	3,80	19,5	80,5	33,8	1.376	4,20	25,5	74,5
İlaç	66,04	78,5	10,1	8,74	87,0	13,0	21,5	2,76	10,4	66,6	33,4

Kooperatif ortaklarının TKK'den temin ettikleri tarımsal girdilerin piyasa fiyatıyla karşılaştırılması yapılmış ve Çizelge 4.37'de verilmiştir. Kooperatif ortaklarının %67,7'si TKK'den aldığı tarımsal girdilerin fiyatlarının piyasa fiyatından az olduğunu düşünmesine rağmen, %13,3'ü piyasa fiyatıyla aynı olduğunu düşünmektedirler. Kooperatif ortakları, kooperatife ortak olmadan önce özel sektörden satın alınan hayvan yemi, gübre, ilaç vs. gibi ürünlerin daha yüksek fiyata satıldığını belirtmişlerdir. Karlı ve Çelik (2003) ise GAP alanındaki tarım kooperatiflerinin yemi ortaklarına piyasa fiyatından daha ucuza temin ettiklerini tespit etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda görüşülen ortaklarının çoğu TKK'ın piyasa fiyatlarından memnun kaldıklarını dışardan alınan üründen daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Çizelge 4.37. TKK'den temin edilen girdilerin piyasa fiyatlarıyla karşılaştırılması

TKK girdi fiyatları karşılaştırılması	Sayı	Oran (%)
Piyasa fiyatından az	61	67,7
Piyasa fiyatıyla aynı	12	13,3
Fikri yok	17	19,0
Toplam	90	100,0

4.6.1.2. Ortakların TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumu

Kooperatif ortaklarının kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama durumları incelendiğinde, ortakların %40,7'sinin tarım kredi kooperatifi aracılığıyla ürün pazarladığı, %59,3'ünün ise pazarlamadığı tespit edilmiştir. Kooperatif aracılığıyla pazarlanan ürünler ise yonca, dane mısır, silajlık mısır ve buğdaydır. Üreticilerin %13,2'si yoncayı, %12,1'i dane mısırı, %9,9'u buğdayı ve %5,5'i ise silajlık mısırı kooperatif aracılığıyla pazarlamaktadırlar (Çizelge 4.38). Iğdır ilinde tarım kredi kooperatif kuruluşuna ortak olan çiftçilerin faaliyet alanını oluşturan bitkisel üretim miktarlarının büyük bir kısmını serbest piyasaya satarken, geri kalan kısmını ise kooperatif bünyesinde satışları gerçekleştirilmektedir.

Çizelge 4.38. Kooperatif ortaklarının TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumu

TKK aracılığıyla ürün pazarlama	Sayı	Oran (%)
Hayır	54	59,3
Evet	37	40,7
Toplam	91	100,0
Pazarlanan ürünler		
Yonca	12	13,2
Dane mısır	11	12,1
Silajlık mısır	5	5,5
Buğday	9	9,9

4.6.1.3. Ortakların TKK düzenlenen eğitimlere katılma durumu

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının kooperatiflerin düzenlediği eğitimlere katılma durumları Çizelge 4.39'dan incelendiğinde, TKK'nin ortaklarına eğitim düzenlemediği, bu sebeple ortakların tamamına yakının kooperatifte düzenlenen herhangi bir eğitime katılmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 4.39. Kooperatif ortaklarının düzenlenen eğitime katılma durumu

TKK eğitime katılma	Sayı	Oran (%)
Hayır	90	98,9
Evet	1	1,1
Toplam	91	100,0
Eğitim konuları		
Hayvan yetiştiriciliği	1	1,1

4.6.2. Ortakların TKK hizmetlerinden memnuniyet durumları

Kooperatiflerin varoluş nedeni, ortaklarına kuruluş amaçları doğrultusunda belirli hizmetler sunmak, bilgi ve becerilerini geliştirmek ve refah düzeylerini yükseltmektir. Kooperatifler faaliyetlerini uzun süre devam ettirebilmeleri ve verimli çalışabilmeleri, ortaklarının beklentilerinin ne ölçüde karşılanabildiğine ve memnuniyet düzeyine bağlıdır (Kılıç, 2011). Çiftçilerin bir araya gelmesiyle oluşan tarımsal örgütlerin ayakta kalabilmeleri, üye çiftçilere bağlıdır. Üyeler tarımsal örgütlerden ne

kadar çok memnun olursa, örgüt o kadar uzun süre ayakta kalabilecek ve etkili olabilecektir (Kılıç Topuz, 2017). Bu sebeplerle ortakların kooperatiflerinden memnuniyet durumlarının belirlenmesi önem taşımaktadır. Yapılan araştırmada kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerinden en fazla memnuniyet duydukları kooperatif hizmetleri sırasıyla; tüketim maddesi temini, ürün alımı, ucuza girdi temini şeklindedir. Ortaklar tarım kredi kooperatiflerinin kredi, tarım sigortası ve ürün işleme/pazarlama hizmetlerinden orta düzeyde memnundurlar. Ortaklar kooperatifin makine, ekipman ve sosyal kültürel hizmetlerinden ise memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.40). Akın ve Özdemir (2010)'ın Diyarbakır İlindeki çalışmalarında kooperatif üyesi olan veya olmayan tüm üreticilerin kooperatifin hiçbir faydası yoktur düşüncesine katıldığını tespit etmişlerdir. Kılıç (2011)'in çalışmasında kooperatif ortaklarının en fazla memnuniyet duydukları hizmetin ürün alımı olduğu, Karagaytan (2019)'un çalışmasında yüksek faiz nedeniyle krediden memnun olmadıkları belirtilmiştir. Everest (2015)'in Balıkesir Bölge Birliği araştırmasında, ortakların tarım kredi kooperatiflerinden en fazla memnun oldukları hizmetler sırasıyla tarımsal sulama, danışmanlık ve zirai alet hizmeti iken en az memnun oldukları hizmetler yem, hayvancılık işletme ve gübre hizmetleri olarak belirlenmiştir. Aydın (2021)'in Bafra ilçesindeki çiftçilerin tarım kredi kooperatiflerinden kredi temini, gübreleme ve tarım sigortası konusunda kooperatif tarafından desteklendikleri ve ilgili konularda avantaj sağladıkları tespit edilmiştir. Engin ve Özdemir (2022) tarafından Tekirdağ ili tarım kredi kooperatif ortaklarıyla yapılan araştırmada ise ortakların kooperatiflerinin girdi temini hizmetlerinden memnun olmasına rağmen, faiz oranından memnun olmadıklarını tespit etmişlerdir.

Çizelge 4.40. Kooperatif ortaklarının kooperatif hizmetlerinden memnuniyet durumları

Hizmetler	Memnuniyet Durumu					Skor	Önem sırası	Ort.
	1. Hiç memnun değil	2. Memnun değil	3. Orta düzeyde memnun	4. Memnun	5. Çok memnun			
Tüketim maddesi temini	7,7	-	6,6	41,8	44,0	377	1	4,14
Ürün alımı	5,5	-	6,6	52,7	35,2	375	2	4,12
Ucuza girdi temini	7,7	1,1	18,7	44,0	28,6	350	3	3,84
Düşük faizli kredi	47,3	2,2	8,8	5,5	36,3	256	4	2,81
Tarım sigortası	50,5	1,1	4,4	15,4	28,6	246	5	2,70
Ürün işleme/ambalajlama	53,5	1,0	-	20,2	17,2	221	6	2,42
Makine ve ekipman temini	97,8	-	-	-	2,2	99	7	1,08
Sosyal ve kültürel hizmetler	100,0	-	-	-	-	91	8	1,00
Memnuniyet ortalama								2,76

4.7. Ortakların Kişilik Yapısı

4.7.1. Ortakların tasarruf yapabilme durumu

Tasarruf, işletmelerin elde ettikleri gelirin tüketimden arta kalan kısmı olarak tanımlanabilir. İşletmeler için yatırımların finansmanı ve üretimin sürekliliği anlamında yabancı kaynakların getirdiği riskleri bertaraf edebilmek için işletme içi tasarrufların önemi artmaktadır (Karagaytan, 2019). Kooperatif ortaklarının %61,5'inin tasarruf yapma alışkanlığı olmalarına rağmen, %38,4'ünün olmadığı tespit edilmiştir. Ortakların %72,5'inin ailesinde tasarruf yapma alışkanlığı olduğu halde, %27,5'inin olmadığı belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının ortalama yıllık tasarruf ettiği miktar ise 3.571 ₺, olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4.41). Karagaytan (2019) tarafından Samsun ili Çarşamba ilçesinde yapılan araştırmada TKK'den kredi kullanan işletmelerin %45,80'inin, TKK'den kredi kullanmayan işletmelerin ise %36,6'sının tasarruf yapma alışkanlığı olduğu, işletmeler genelinde 5.868 ₺'lik tasarruf yapıldığı belirlenmiştir.

Çizelge 4.41. Kooperatif ortaklarının tasarruf alışkanlığı

	Sayı	Oran (%)
Tasarruf yapabiliyor musunuz?		
Hayır	38	38,5
Evet	61	61,5
Ailenizde tasarruf yapma alışkanlığı var mıdır?		
Hayır (%)	25	27,5
Evet (%)	66	72,5
	Ortalama	Std. Sapma
Tasarruf miktarı (₺)	3.571,4	8.116,3

4.7.2. Ortakların tarım kredi kooperatiflerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri

Kooperatiflerin asıl amacı, ortakların ihtiyaçlarının dayanışma yoluyla ve en az maliyetle karşılanmasıdır. Belirli bir amaç üzerine kolektif iş birliğiyle kurulan kooperatiflerinde diğer bütün kuruluşlar gibi kaynak ve finansman ihtiyaçları bulunmaktadır. Kooperatifler bu finansmanı öz kaynaklardan ve kredi kullanımı gibi dış kaynaklardan sağlamaktadır. Ancak, öz kaynakların yetersiz olması ve kredi kullanım koşullarının zorluğu, kooperatifler tarafından kooperatif bankalarının kurulmasına neden olmuştur (Sümer, 2021). Araştırmada ortakların tarım kredi kooperatiflerinin banka kurması konusundaki düşünceleri incelenmiş ve ortakların %76,8'inin TKK'nin banka kurması halinde onunla çalışacaklarını belirtmişlerdir (Çizelge 4.42). Karagaytan (2019) tarafından Samsun ili Çarşamba ilçesinde yapılan araştırmada da işletmelerin TKK banka kurması durumunda çalışmak isteyenlerin oranı araştırma bulgularımızda aynı olarak (%76,90) belirlenmiştir.

Çizelge 4.42. Ortakların TKK'lerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri

	Sayı	Oran (%)
TKK banka kursa çalışır mısınız?		
Hayır	15	16,5
Evet	76	83,5
Toplam	91	100,0

4.7.3. Kredi kullanımı konusunda kişilik yapısı

Araştırmaya dahil olan kooperatif ortaklarının kredi kullanımı konusunda kişilik yapıları incelendiğinde (Çizelge 4.43), %58,3'ünün riski sevmesine rağmen, %41,7'sinin riskten kaçındığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4.43. Ortakların kredi kullanım konusundaki kişilik yapısı

Kişilik yapısı	Sayı	Oran (%)
Risk sever	53	58,3
Riskten kaçınır	38	41,7
Toplam	91	100,0

4.7.4. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım durumu

Kredi kartı; mülkiyeti şahsına ait olduğu durumlarda banka ya da finansal işletmelerin müşterilerine önceden belirlenen limitlerde, anlaşmalı işyerlerinden yurtiçi ve yurtdışında mal ve hizmet satın alma ile nakit ödeme birimleri veya otomatik ödeme makinelerinden nakit çekimlerde kullanılmak amacıyla verilen karttır (Yılmaz, 2000). Kredi kartı, kullanıcılarına nakit para taşımaksızın birçok olanak sağlamaktadır. Kredi kartının en temel özelliği, bireyin bir malı alırken o anda kredi imkânı yaratmasıdır (Kükreler, 2006). Araştırmaya dahil olan kooperatif ortaklarının %59,3'ünün tarımsal girdi temini için kredi kartı kullandığı, %40,7'sinin ise kullanmadığı tespit edilmiştir. Kredi kartı kullanmayan kooperatif ortaklarının kredi kartı kullanmamalarının nedenleri ise %40,5 oran ile ihtiyaç duyulmaması, %21,6 oran ile kartın henüz hazır olmaması %5,4 oran ile de borç korkusu olduğu belirlenmiştir. Ortakların ortalama kart limiti ise 11.743 ₺ olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.44). Karagaytan (2019)'nın Samsun ili Çarşamba ilçesindeki araştırmasında tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan işletmelerin %43,8'inin, kredi kullanmayan işletmelerin ise %33'ünün tarımsal amaçlı kredi kartı kullandığı tespit edilmiştir. Sayılı ve Adıgüzel (2011)'in Tokat ili merkez ilçedeki çalışmasında çiftçilerin %54,55'inin kredi kartına sahip olduğu belirtilmektedir.

Çizelge 4.44. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım durumu

Kredi kartı kullanım	Sayı	Oran (%)
Evet	54	59,3
Hayır	37	40,7
Kart kullanmama sebebi		
İhtiyaç duyulmadı	15	40,5
Borç korkusu	2	5,4
Kart hazır değil	8	21,6
Fikri yok	12	32,5
Ortalama kart limiti (₺)	11.743	

Kredi kartları nakit ihtiyacını karşılama olanağı sağlamasının yanı sıra insanların tüketim ihtiyaçlarını görmede ve ödemelerini zamana yaymada en iyi araçtır (Altan ve Göktürk, 2008). Araştırmanın bu bölümünde çiftçilerin kredi kartını kullanım amaçları incelenmiş ve Çizelge 4.45’de verilmiştir. Kooperatif ortaklarının kredi kartını en fazla zirai ilaç alımında ve akaryakıt alımında, en az ise gübre alımında kullandıkları tespit edilmiştir.

Çizelge 4.45. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım sıklığı

Alışveriş türü	Kredi kartı kullanımı					Skor	Önem sırası
	1. Hiç zaman	2. Nadiren	3. Bazen	4. Sıkça	5. Çok sık		
Zirai ilaç	-	1,1	36,3	52,7	9,9	338	1
Akaryakıt alımı	4,4	4,4	24,2	51,6	15,4	336	2
Tohum-Fide alımı	6,6	5,5	39,6	29,7	18,7	317	3
Yem alımı	6,6	15,4	27,5	41,8	8,8	301	4
Nakit ihtiyacı	6,6	12,1	39,6	28,6	13,2	300	5
Kimyevi gübre alımı	4,4	15,4	56,0	24,2	-	273	6

4.8. Ortakların kredi kuruluşlarına uzaklığı ve ziyaret sıklıkları

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının TKK ile ortalama 10,5 km uzaklığa sahip oldukları belirlenmiştir (Çizelge 4.46). James and Sykuta (2006) tarafından ABD’de yapılan bir araştırma ve Kılıç (2011) tarafından yapılan araştırmada da kooperatif-işletme arası mesafe arttıkça üye güveninin azaldığı tespit edilmiştir.

Çiftçilerin üye oldukları kooperatiflerine uğrama sıklıkları kooperatif-ortak ilişkisi hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle kooperatifi her gün uğrayan ortakla 2 hafta da bir uğrayan ortak arasında bağıllık yönünden farklılık bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ortakların kooperatifi ziyaret sıklıkları ayda bir, ayda 3-4 kez, yılda 5-6 kez ve hiçbir zaman ekinde gruplandırılmıştır. Ortakların %63,7’sinin ayda 3-4 kez, %31,9’unun yılda 5-6 kez, %1,1’inin ayda bir kez ziyaret ettiği, %3,3’ünün ise TKK’ne hiç uğramadığı belirlenmiştir (Çizelge 4.47). Kurtaslan ve Doğaner (2004)’in Aydın ilindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinde ortakların %17,07’sinin haftada 1 kez, %29,27’sinin ayda 1-2 kez, %24,39’unun yılda 3-5 kez, %17,07’sinin yılda bir kez ve %12,2’sinin birkaç yılda bir kez kooperatife uğradıkları tespit edilmiştir. Everest (2015)’in Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerindeki tarım kredi kooperatifinde ortakların %26,7’sinin haftada 1 defa, %31,88’inin ayda bir kez, %14,44’ünün birkaç ayda bir kez, %26,98’inin ise nadiren uğradıkları tespit edilmiştir. Kılıç Topuz (2017)’un Samsun ilinde tarımsal üretici birlik üyelerinin %11,4’ünün hiçbir zaman, %8,3’ünün her gün, %18,8’inin her hafta, %6’sının haftada iki, %15’inin senede 1-2 kez birliklerini ziyaret ettikleri tespit edilmiştir Yapılan araştırmada kooperatif ortaklarının yaptıkları ziyaret sıklıklaştıkça ortakların kooperatif ortak ilişkisinin gelişmesi, ortakların gelişmelerden haberdar olması, bilinçlenmelerine yarar sağlayacaktır.

Çizelge 4.46. Kooperatif ortaklarının TKK’e uzaklığı ve ziyaret sıklıkları

	Ortalama	Std. Sapma
TKK’e uzaklık (km)	10,5	9,7
Ziyaret sıklığı	Sayı	Oran (%)
Ayda 1	1	1,1
Ayda 3-4	58	63,7
Yılda 5-6	29	31,9
Hiçbir zaman	3	3,3
Toplam	91	100,0

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının TKK ve diğer kredi kuruluşlarını ziyaret sıklıkları Çizelge 4.47’den incelendiğinde, ortakların en çok tarım kredi kooperatiflerini ziyaret ettiği belirlenmiştir. Bunu sırasıyla ziraat bankası ve diğer bankalar takip etmektedir. Diğer bir deyişle, araştırma kapsamında görüşülen kooperatif ortakları kredi çekmek için bankalara kıyasla tarım kredi kooperatiflerini tercih etmektedirler.

Çizelge 4.47. Kooperatif ortaklarının kredi kuruluşlarını ziyaret sıklıkları

	Skor*	Sıra
TKK	349	1
Ziraat Bankası	148	2
Diğer bankalar	117	3

* 1. Hiçbir zaman, ..., 5. Çok sık

4.9. Ortakların Kredi Kullanım Durumu

4.9.1. Ortakların TKK’den kredi kullanım durumu

Tarımsal kredi, üreticilerin kendi anaparalarının yetmediği, dışardan takviye olarak alma şeklinde tanımlanmaktadır. Üreticilerin kredi kullanımının en büyük sebeplerinden biri anaparanın zamanında kendilerine ulaşmaması ve ekim zamanı içerisinde eksiklikleri kredi yoluyla temin etme, hasat zamanından sonra da ürünün nakit olarak satılması ve kredinin karşılanması yoluyla tarımsal krediyi tercih ederler (Sayın, 1969). Kooperatif ortaklarının TKK’den kredi kullanma durumları incelendiğinde, ortakların %92,3’ünün kredi kullandığı, %7,7’sinin ise kullanmadığı belirlenmiştir. Kredi kullanmayan ortakların %71,5’inin faiz oranlarını yüksek bulduğu için, %28,5’inin ise kredi ihtiyacı olmadığından kredi kullanmadığı belirlenmiştir. Kredi kullanan ortakların %98,8’i TKK’den kredi kullanmanın kolay olduğunu ve kredi kullanmaktan memnun olduğunu belirtirken, %1,2’si kolay olmadığını ve memnun olmadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.48). Aydın (2021) tarafından Bafra ilçesinde yapılan araştırmada tarımsal girdiler için TKK’den kredi kullanan işletmelerin oranı %37, kullanmayan işletmelerin oranı ise %63 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4.48. Kooperatif ortaklarının TKK'dan kredi kullanma durumları

TKK kredi kullanma	Sayı	Oran (%)
Evet	84	92,3
Hayır	7	7,7
Toplam	91	100,0
Kredi kullanamama sebepleri		
Faiz oranları yüksek	5	71,5
Kredi ihtiyacım yok	2	28,5
TKK'den kredi kullanmak kolay mı?		
Evet	83	98,8
Hayır	1	1,2
Toplam	84	100,0
TKK kredi kullanmaktan memnuniyet durumu		
Memnun değil	1	1,2
Memnun	83	98,8
Toplam	84	100,0

4.9.2. Ortakların TKK'den, Ziraat Bankasından ve özel bankalardan kredi kullanma durumu

Ankete katılan kooperatif ortaklarının kredi kuruluşlarının ne koşulda kredi verip vermediğini araştırmaları konusunda, TKK ortaklarının %76,8'i bazen araştırma yaptığını, %7,1'i şartlarını araştırmadığını, %8,1'inin ise genellikle araştırıldığını beyan etmiştir (Çizelge 4.49).

Çizelge 4.49. Ortakların bankaların kredi kullandırma koşullarını araştırma durumları

Bankaların kredi kullandırma koşullarını araştırıyor musunuz?	Sayı	Oran (%)
Hayır	7	7,1
Bazen	76	76,8
Genellikle	8	8,1
Toplam	91	100,0

Özel Bankalar daha çok büyük çiftçilere, tüccarlara ve sanayicilere kredi vermeyi tercih etmekte, küçük çiftçilere kredi vermekte güçlükler çıkarabilmektedir. Tek başına bankalara güvence veremeyen çiftçinin tarımsal kredi alabilmek için ipotek yaptırabileceği arazisinin çok az olduğu bilinmektedir. Ayrıca, çiftçilerin mülkiyetindeki araziler düşük değere sahip durumdadır. Bu nedenlerle, kredi kuruluşlarından kredi alamayan çiftçiler özel kişilerden (tefeci, simsar vb.) yüksek faizle borç almak zorunda kalabilmektedirler. Yüksek faizler nedeniyle çiftçiler borçtan kurtulamamakta, tasarrufta bulunarak işletmesini istediği gibi geliştirememektedirler. Bankalardan ve kişilerden elverişli koşullarda ve yeterli düzeyde kredi alamayan çiftçilerin başvurabilecekleri kuruluşların başında tarım kredi kooperatifleri gelmektedir. TKK, ortakları ile tasarruf sahipleri veya kredi kuruluşları arasında aracılık yaparak, ortaklarına ucuz kredi sağlamaya çalışan kuruluşlardır (İnan, 2004). Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerinden, devlet ve özel bankalardan kredi çekme durumları incelendiğinde (Çizelge 4.50), ortakların %92,3'ünün tarım kredi kooperatiflerinden, %37,3'ünün Ziraat Bankasından, %17,5'inin ise özel bankalardan kredi kullandığı belirlenmiştir. Çiftçiler TKK'den ortalama 24 bin, Ziraat Bankasından 19 bin, özel bankalardan ise 8 bin ₺'lik kredi çekmişlerdir. Çekilen kredilerin tamamına yakını nakdi kredilerdir. Tarım kredi kooperatiflerinden çekilen kredinin %71,4'ü girdi temin etmek için, diğer bankalardan çekilen kredinin ise yarısı hayvan temini için gerçekleştirilmiştir. Kooperatif ortaklarının çekmiş olduğu kredi miktarı en yüksek kooperatiflerde olmasına karşın, diğer bankalara kredinin geri ödenmeme oranı ve miktarı daha yüksektir. Buradan, araştırma bölgesinde tarım kredi kooperatifi ortaklarının kredi geri ödeme noktasında kooperatiflerine daha bağlı olduğu söylenebilir.

Çizelge 4.50. Ortakların TKK ve diğer bankalardan kredi kullanım durumu

	TKK	Ziraat Bankası	Özel bankalar
Kredi kullanma oranı (%)	92,3	37,3	17,5
Miktarı (₺)	24.667	19.346	8.637
Niteliği			
Nakdi (%)	92,8	100,0	100,0
Ayni (%)	7,2	-	-
Vade (ay)	12,4	18	24
Faiz (%)	6,00	6,70	-
Alınma amacı ve kullanım durumu (%)			
Girdi temini	71,4	8,8	18,8
İhtiyaç durumu	22,6	35,3	25,0
Hayvan temini	6,0	55,9	56,2
Kredi geri ödenmeyen miktar	7.764	24.617	23.250
Kredi geri ödenmeme nedenleri (%)			
Vadesi gelmedi	58,3	73,5	68,7
Parası yetmedi	41,7	26,5	31,3

4.10. Ortakların Tarım Kredi Kooperatifleri Hakkındaki Düşünceleri

Araştırmada kooperatif ortaklarının kooperatifler hakkındaki düşünceleri incelenmiştir ve Çizelge 4.51’de verilmiştir. Araştırmada ortakların tamamına yakını kooperatif-ortak arasındaki ilişkilerin iyi olduğunu, kooperatiflerine güvendiklerini ve kooperatifin başarılı bir şekilde yönetildiğini belirtmişlerdir. Everest (2015) tarafından Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerindeki tarım kredi kooperatif ortakları üzerine yapılan araştırmada ise çiftçilerin %37,3’ü kooperatif yönetimi ile ortaklar arası ilişkileri güçlü, %45,2’si geliştirilebilir ve %17,5’i de zayıf bulduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulgularına göre, ortaklar kooperatiflerin ortaklarına yeterli hizmet sunduğunu (4,70) ve tarımsal girdi piyasasında fiyatları dengeleyebildiğini (4,56) düşünmektedirler. Karagaytan (2019) Samsun ili Çarşamba ilçesi tarım kredi kooperatif ortakları üzerine yapılan araştırmada da ortakların kooperatiflerin girdi fiyatlarının belirlenmesinde piyasa dengesini sağlamadaki rolü 5’li likert ölçek soru ile değerlendirilmiş ve ortakların kooperatiflerin girdi piyasasında fiyat dengesini sağlamadığını (1,85) düşündüğü tespit edilmiştir. Buradan, Iğdır ili TKK’nin Samsun ili Çarşamba ilçesi TKK’dan girdi piyasasında daha etkili olduğu belirtilebilir.

Çizelge 4.51. Kooperatif ortaklarının kooperatif hakkındaki düşünceleri

Düşünceler	1. Kesinlikle katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Kararsızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle katılıyorum	Skor	Önem sırası	Ort.
Kooperatif-ortak arası ilişkiler iyidir.	-	-	1,1	16,5	82,4	438	1	4,81
Kooperatife güveniyorum.	-	-	-	19,8	80,2	437	2	4,80
Kooperatif başarılı bir şekilde yönetiliyor.	-	-	-	20,9	79,1	436	3	4,79
Kooperatifte ortaklar aynı amaca sahiptir.	-	-	5,5	15,4	79,1	431	4	4,74
Kooperatif ortaklarına yeterli hizmet sunuyor.	-	-	5,5	18,7	75,8	428	5	4,70
Kooperatif tarımsal girdi piyasasında fiyatları dengeliyor.	-	2,2	7,7	19,8	70,3	415	6	4,56

Araştırma kapsamında incelenen kooperatif ortaklarının TKK ile ilgili sorunları incelendiğinde (Çizelge 4.52), ortakların kooperatifleri ile ilgili en önemli sorun olarak kredi faiz oranlarının yüksek olması ve ürün pazarlamada kooperatifin yetersiz olduğunu düşünmeleri gelmektedir. Ortakların büyük çoğunluğu TKK'nin kredi kullanma koşullarının ağır olmadığını ve personelin ilgisizliği gibi bir sorunları olmadıklarını belirtmişlerdir. Sağlam ve İnan (2014) tarafından yapılan araştırmada Uşak ilindeki tarımsal üretici örgütlerinin en önemli sorunlarının yasal sorunlar, yöneticilerin kooperatifçilik ve işletmecilik konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, finansman, denetim ve eğitim olduğu, Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2018) tarafından Samsun ilindeki fındık Tarımsal üretici birliklerinin en önemli sorunları sırasıyla; kayıt dışı üretim, sermaye yetersizliği, devlet desteğinin yetersizliğini belirtmiştir. Karagaytan (2019) tarafından Samsun ili tarım kredi kooperatif ortakları üzerine yapılan araştırmada ortakların kooperatifleri ile ilgili en önemli sorunlarının kredi limitleri yetersizliği, faiz oranları yüksekliği, personellerin ilgisizliği, nakdi kredi limit yetersizliği, piyasa fiyatlarının yüksekliği, tarımsal girdi fiyatlarının belirlenmesinde piyasa dengesini sağlamıyor olması, kredi kullanma koşullarının çok ağır olması, kredilere göre istenen

teminatların çok fazla olması şeklinde belirtilmiştir. Serinikli (2009)'nin Tekirdağ ilinde küreselleşme sürecinin kooperatifçilik hareketine etkisi çalışmasında ise öz sermaye ve kredi olanaklarının yetersizliği, mevzuat yetersizliği ve karmaşıklığı, devletin kooperatifçiliğin gelişimini desteklememesi, ortaklarda örgütlenme bilincinin olmayışı, eğitim yapılamayışı gibi sorunlar olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 4.52. Kooperatif ortaklarının kooperatiflerin sorunları hakkındaki düşünceleri

Sorunlar	1. Kesinlikle katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Kararsızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle katılıyorum	Skor	Önem sırası	Ort.
Kredi faiz oranları yüksek	24,2	3,3	20,9	11,0	40,7	310	1	3,41
Ürün pazarlama yetersiz	47,3	-	1,1	13,2	38,5	269	2	2,96
Tarım sigortası primleri yüksek	52,7	2,2	8,8	3,3	33,0	238	3	2,62
Kredi limitleri yetersiz	39,6	36,3	12,1	3,3	8,8	187	4	2,05
Ödeme alışkanlığı olan ortak ile olmayan ortağın kredi kullanım şartları farklı olmalıdır.	60,4	3,3	15,4	18,7	2,2	181	5	1,99
Nakdi kredi limitleri ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor.	71,4	-	16,5	11,0	1,1	155	6	1,70
Tarımsal girdiler piyasa fiyatlarının üzerinde satılıyor.	65,9	23,1	5,5	2,2	3,3	140	7	1,54
Kooperatifin verilen kredilere göre istenen teminatlar çok fazla	68,1	13,2	16,5	1,1	1,1	140	7	1,54
Kooperatifin kredi kullanma koşulları çok ağır	91,2	2,2	2,2	2,2	2,2	111	8	1,22
Kooperatifin personelleri çok ilgisiz	96,7	-	1,1	1,1	1,1	100	9	1,10

4.11. Kooperatif Ortaklarının Aldığı Tarımsal Destekler

Bir ülkede tarım sektörünün kalkınması o ülkenin gelişmişliği ile yakından ilgilidir. Dünya ülkeleri incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde tarımın gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla desteklendiği görülmektedir. Ayrıca, tarım sektörünün kendine has özelliklerinden dolayı diğer sektörlerle göre dezavantajlı olduğundan, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkelerinde tarım sektörüne destek anlamında daha fazla müdahale edilmektedir (Yavuz, 2021). Araştırmada işletmelerin bitkisel üretim ve

hayvancılık desteklerinden faydalanma durumları Çizelgeler 4.53’de verilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen TKK ortaklarının 2020 yılında ortalama 2.019 ₺ tarımsal destekleme geliri elde ettiği belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının %43,9’u yonca desteği, %18,6’sı silajlık tek yıllık desteği kapsamında 1.686 ₺ yem bitkisi desteği almaktadırlar. Kooperatif ortaklarının yararlandıkları diğer önemli tarımsal destek ise mazot desteğidir. Ortakların %29,7’si 265 ₺ mazot desteği almıştır. Kooperatif ortaklarının yararlandıkları hayvancılık destekleri oldukça azdır. Şöyle ki, ortakların yalnızca %3,3’ü yaklaşık 2 hayvandan 50 ₺ koyun keçi desteğinden yararlanmışlardır. Gübre desteğinden yararlanan ortakların oranı da oldukça düşüktür (%2,2) (Çizelge 4.54). Karagaytan (2019) Samsun ili çarşamba ilçesindeki tarım işletmelerinin tarım kredi kooperatifleri çalışmasında toplam alınan destekleme tutarı 1.100 ₺ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4.53. Kooperatif ortaklarının yararlandıkları devlet destekleri

Destekleme Şekli	Hayvan sayısı/Arazi miktarı (da)	Alınan destek tutarı (₺)	Oran (%)
Hayvancılık Desteklemeleri			
Koyun-Keçi (25 ₺/baş)	1,98	49,5	3,3
Yem Bitkileri			
Yonca (sulu) (60 ₺/da)	17,73	1.085	43,9
Silajlık tek yıllıklar (55 ₺/da)	6,43	600,5	18,6
Gübre Desteği (8 ₺/da)			
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Tritikale	2,32	18,55	2,2
Mazot Desteği			
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Tritikale (19 ₺/da)	12,87	251,2	27,5
Dane mısır (25 ₺/da)	0,82	14,8	2,2
Toplam (₺)	-	2.019	-

İncelenen kooperatif ortaklarının destekleme ödemelerinin kullanıldığı yerlere Çizelge 4.54’den bakıldığında, ortakların tamamı gübre desteğini kişisel borçları için ödemede kullanmışlardır. Yonca desteği ise ortakların %7,5’i nakit ihtiyacı için, %45’i kişisel borçlarını ödemek için, %42,5’i girdi temini için kullanılmıştır. Ortakların %40’ı silajlık tek yıllık mısır desteğini kişisel borç ödeme ihtiyacı için, %47’si girdi temini için kullandıkları tespit edilmiştir. Ortakların %63’ü mazot desteğini girdi temini kullanımı için kullandıklarını, %37’si de kişisel borç ödeme ve buğday ekimi için kullandıkları tespit edilmiştir.

Çizelge 4.54. Tarımsal desteklerin kullanım alanları

Kullanım alanları	Yonca desteği		Gübre desteği		Silajlık tek yıllıklar		Mazot desteği	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Nakit ihtiyaç	3	7,5	-	-	-	-	-	-
Kişisel borç ödeme	18	45,0	2	100,0	8	41,9	5	18,5
Üretim masrafları	2	5,0	-	-	-	-	-	-
Girdi temini	17	42,5	-	-	8	47,9	17	63,0
Buğday ekimi	-	-	-	-	1	5,9	5	18,5
Toplam	40	100,0	2	100,0	17	100,0	27	100,0

Araştırmaya dahil olan kooperatif ortaklarının tarımsal destek miktarını yeterli bulup bulmamaları incelendiğinde (Çizelge 4.55), kooperatif ortaklarının %77'sinin alınan destek miktarını yeterli bulmadığı, %23'ünün ise tarımsal destekleri yeterli bulduğu belirlenmiştir. Alınan destekleri yeterli bulamayan kooperatif ortakları koyun-keçi desteğinin 76 ₺, yonca desteğinin 85 ₺, silajlık tek yıllık desteğinin 103 ₺, gübre desteğinin 20 ₺ ve mazot desteğinin ise 54 ₺ olmasını istemektedirler.

Çizelge 4.55. Ortakların tarımsal destekleri yeterli bulma ve olmasını istedikleri destek miktarları

Destek miktarları yeterli mi?	Sayı	Oran (%)
Hayır	70	77,0
Evet	21	23,0
Toplam	91	100,0
Olması istenen destek miktarları (₺)		
Destekleme Şekli	Ortalama	Minimum Maksimum
Koyun-Keçi	76	50 100
Yonca (sulu)	85	70 120
Silajlık tek yıllıklar	103	60 150
Gübre desteği	20	20 20
Mazot desteği	54	30 100

4.12. Ortakların TKK'nin Ürün Pazarlama Sürecine Katılımına Etkili Faktörler

4.12.1. Ortakların TKK'nin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörlerin tanımlayıcı istatistikler

Ortakların TKK'nin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörlerin belirlenmesinde kullanılan değişkenler Çizelge 4.56'de verilmektedir. Araştırmada kooperatif ortaklarının %40,7'sinin ürünlerini kooperatif aracılığıyla pazarladığı, %59,3'ünün ise kooperatif aracılığıyla pazarlamadığı tespit edilmiştir. Koç ve Uzmay (2018) tarafından Trakya bölgesinde yapılan araştırmada üreticilerin %60,2'sinin sütlerini kooperatifleri aracılığıyla pazarladığını belirlemişlerdir. Araştırmada kooperatif ortaklarının %73,6'sının lise altı, %26,4'ünün ise lise ve üstü eğitime sahip olduğu belirlenmiştir. Ortalama 53 yaşında olan kooperatif ortaklarının 80,8 dekar arazi varlığı, 22,07 BBHB bulunmaktadır. Ortakların %58,2'sinin asıl işi çiftçilik olmasına rağmen, %41,8'inin asıl işi çiftçilik değildir. Kooperatif ortaklarının %84,6'sı daha önce kooperatifleriyle olumlu bir deneyim yaşamış olmasına rağmen, %15,4'ünün daha önce kooperatifleriyle herhangi bir olumlu deneyim yaşamadığı tespit edilmiştir. Ortakların ortalama memnuniyet endeksi 22,14'dür ve ortalama 6,8 yıldır TKK ortaklıkları bulunmaktadır. İl merkezine ortalama uzaklıkları 10,9 km'dir ve ortakların %95'i TKK'den daha önce girdi temin etmişlerdir.

Çizelge 4.56. Modelde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Değişkenlerin tanımı	n	%
Bağımlı Değişken			
PAZARLM	TKK ürün pazarlamayanlar	54	59,3
	TKK ürün pazarlayanlar	37	40,7
Bağımsız Değişkenler			
Kategorik değişkenler		n	%
EGITIM	Diğer	67	73,6
	Lise ve üstü	24	26,4
ASILIS	Çiftçi	53	58,2
	Diğer	38	41,8
OLUMLUD	Geçmişte tarımsal örgütlerle olumlu deneyim yaşadı	77	84,6
	Geçmişte tarımsal örgütlerle olumlu deneyim yaşamadı	14	15,4
Sürekli değişkenler		Ort.	Std.Hata.
MEMNUNYT	Ortakların memnuniyeti (Endeks)*	22,14	3,76
YAS	Ortakların yaşı (yıl)	53,07	9,91
ARAZI	Ortakların arazi varlığı (da)	80,80	61,14
BBHB	Ortakların BBHB	22,07	23,19
ORTKSURE	Ortakların TKK'ne ortaklık süresi (yıl)	6,84	3,97
TOPGEL	Toplam gelir (₺/yıl)	226.207	215.202
ILUZAKLIK	Ortakların ile uzaklıkları (km)	10,99	8,93
GIRDI	Ortakların TKK'den girdi temin oranı (%)	95,05	16,75

* 8 adet 5'li Likert tipi sorulardan oluşmaktadır.

4.12.2. Ortakların TKK'nin ürün pazarlama sürecine katılımına etkili faktörler

Binary Lojistik Regresyon yöntemine göre ortakların kooperatiflerin pazarlama sürecine katılmasını etkileyen faktörler Çizelge 4.57'de verilmektedir. Model sonuçları ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının kooperatiften memnuniyet düzeyinin, eğitim durumlarının ve daha önce kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşamış olmalarının istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediğini, buna karşın ortakların yaşının istatistiksel olarak negatif yönlü etkilediğini ortaya koymaktadır. Kooperatif ortaklarının Tarım Kredi Kooperatifi aracılığıyla ürün pazarlama durumları ile kooperatife karşı memnuniyeti arasında %1 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ortakların kooperatiflerinden memnuniyetleri arttıkça, kooperatifleriyle daha fazla ürün pazarlamaktadırlar. Ortakların yaşları ile kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama durumları arasında %5 önem düzeyinde anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Yaşı daha genç olan ortakların kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Tarım Kredi Kooperatifi ortaklarının eğitim durumları ile kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama durumları arasında %10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Şöyle ki, eğitim düzeyi daha yüksek olan ortakların kooperatife ürün pazarlama durumları daha yüksek, eğitim düzeyi daha düşük olan ortakların kooperatife ürün pazarlama durumları daha düşüktür. Başka bir ifade ile lise ve üstü mezunlarının lise altı mezunlarına göre tarım kredi kooperatiflerinin ürün pazarlama sürecine katılma durumları daha yüksektir. Ortakların kooperatifleriyle geçmişte olumlu deneyim yaşama durumları ile kooperatif aracılığıyla ürün pazarlama durumları arasında %10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşayan ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumları daha yüksektir. Koç ve Uzmay (2018) tarafından Trakya bölgesinde yapılan araştırmada süt sığırcılığı işletme üreticilerinin sütlerini kooperatifleri aracılığıyla pazarlamalarını, üreticilerin eğitim seviyesi, çocukların süt sığırcılığında çalışması, üretimden vazgeçme isteği ve satış fiyatının etkilediğini belirlemişlerdir. Terin ve Çelik Ateş (2010) tarafından Van ilinde yapılan araştırmada da çiftçilerin eğitim seviyesi ile örgütlenme bilinci arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve genç ve eğitilmiş kişilerin örgütlenme bilincinin artırılması önerilmiştir.

Çizelge 4.57. Binary Lojistik Regresyon Model sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	p-değeri
Sabit	-4,891	3,224	0,129
MEMNUNYT	0,303***	0,087	0,001
YAS	-0,078**	0,034	0,022
EGITIM	1,299*	0,709	0,067
ASILIS	0,748	0,640	0,242
ARAZI	0,000	0,006	0,958
BBHB	-0,011	0,012	0,395
OLUMLUD	1,494*	0,777	0,055
ORTKSURE	-0,118	0,077	0,126
TOPGEL	0,000	0,000	0,558
ILUZAKLIK	-0,028	0,031	0,379
GIRDI	0,015	0,021	0,469
R square	0,378		0,002
Log-Likelihood	93,052		

***%1 düzeyinde anlamlı, **: %5 düzeyinde anlamlı, *: %10 düzeyinde anlamlı

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kooperatiflerin piyasada güçlerinin artırılabilmesi için ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlamalarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, Iğdır ili tarım kredi kooperatifleri ortaklarının kooperatiflerin ürün pazarlama sürecine katılım durumlarına etkili faktörlerin belirlenmesidir.

Araştırma bölgesindeki kooperatif ortakları ortalama 52 yaşında olup, ortalama hane halkı büyüklüğü 6,65 kişidir. Ortakların büyük çoğunluğunun eğitim durumu ilkokul düzeyinde olup, ortalama çiftçilik deneyimleri 28 yıldır. TKK ortaklarının %58,2'sinin asıl işi çiftçiliktir ve %20'sinin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Araştırma bölgesi olan Iğdır ilinde kırsaldan göç oranı azımsanacak düzeyde olmayıp, işletmelerin %72'sinde kırsal göç yaşandığı belirlenmiştir. Kırsal göçün önlenmesi için tarımsal kooperatifçilik çok önemli bir araçtır. Şöyle ki, kırsal kesimde göçün önlenmesi refah ve gelir seviyesinin artırılması ile önlenir. Kırsal refah ve gelir artışı sağlanabilmesinde de kooperatiflerin önemi büyüktür. Araştırma bölgesinde kırsal göçün önlenmesi için tarımsal kooperatiflerde gençlere öncelik verilmeli ve kooperatiflerde görevleri artırılmalıdır.

Kooperatif ortaklarının işletmeleri hem hayvansal hem de bitkisel üretim yapan karma işletmelerdir ve büyük çoğunluğunun işletme sermayesi yeterli değildir. İşletme sermayelerinin yeterli hale gelebilmesinde kooperatifler ile daha sıkı ilişki içerisinde bulunulmalıdır. İşletmelerin ortalama arazi varlığı 61 dekar, hayvan varlığı ise 22 BBHB'dir ve hayvanların kayıt oranı düşüktür. Buradan, araştırma bölgesindeki kooperatif ortağı işletmelerin küçük ölçekli işletmeler olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında ele alınan kooperatif ortaklarının eğitim düzeyleri çok düşük olmasına ek olarak, kooperatifçilik ve örgütlenme konusunda bilgi düzeyleri de çok düşük olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırmada kooperatif ortaklarının herhangi bir danışmanlık hizmeti almadıkları tespit edilmiştir. Buna ek olarak, TKK'de ortaklara yönelik herhangi bir eğitim programı da düzenlenmemiştir. Ortakların teknik bilgi konusunda en önemli kaynağın kendileri olduğu da göz önüne alındığında, araştırma bölgesinde kooperatiflerin danışmanlık ve eğitim verme konusunda büyük eksikliği olduğu söylenebilir. Kooperatif ortağı işletmelerin verimliliklerinin artırılabilmesi,

kırsal göçün önlenmesi, gelir ve refah seviyelerinin artırılabilmesi için kooperatifçilik konusunda bilgi düzeylerinin artırılması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda, araştırma bölgesindeki kooperatif ortağı olan ve olmayan üreticilere, gençlere ve kadınlara yönelik konu hakkında uzman kişiler tarafından eğitimler düzenlenmelidir.

Araştırma bölgesinde kooperatif ortaklarının diğer kooperatif ve birliklere üye olma oranları çok düşük olarak belirlenmiştir. Ziraat odasına üyelik oranı %6,3, damızlık sığır yetiştiriciler birliğe üyelik oranı ise %1,1'dir. Üreticilerin sorunlarına çözüm bulabilmesi için özellikle ürün grubunda örgütlenmeleri gerekmektedir.

İşletmeler tarafından yetiştirilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin pazarlanması sürecinde kooperatiflerin payı düşük olarak tespit edilmiştir. Kooperatif ortaklarının %40,7'sinin tarım kredi kooperatifi aracılığıyla ürün pazarladığı, %59,3'ünün ise pazarlamadığı tespit edilmiştir. Üreticilerin ürettikleri yoncanın sadece %13,2'si, dane mısırın %12,1'i, silajlık mısırın %5,5'i, buğdayın ise %9,9'u tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla pazarlanmaktadır. Kooperatiflerin piyasada güçlerinin artırılabilmesi ve etkili olabilmeleri için ortakların kooperatifleri aracılığıyla daha fazla ürün pazarlamaları gerekmektedir. Bu noktada ortakların ürün pazarlama sürecine katılımını artırıcı önlemler alınmalıdır. Araştırma sonuçlarına göre tarım işletmelerinin tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama oranlarının oldukça düşük olduğu, ürün pazarlama noktasında tüccarların hâkim olduğu bir pazarlama ağının oluştuğu tespit edilmiştir. Kooperatiflerin piyasada güçlerini artırılabilmesi için ürün pazarlama sürecinde daha fazla etkili olmaları gerekmektedir. Bu noktada tarım politikalarının öncelik verilmesi gereken konularından birinin kooperatiflerin piyasada etkinliğini artıracak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

TKK 'da eğitim yapılmaması ve ortakların bilgi düzeyinin düşüklüğü sebebiyle kooperatif ortaklarının tamamına yakını kooperatifçilik ilkelerini bilmemektedirler. Ortaklara kooperatif ilkeleri konusunda gerekli eğitimlerin verilmesi önem arz etmektedir.

Tarım kredi kooperatiflerine ortaklık yılı ortalama 6,8 yıl olarak bulunmuştur. Ortakların TKK'ne ortak olmalarındaki en önemli faktörler sırasıyla; girdi temini, kredi temini, tüketim maddesi teminidir. Kooperatif ortaklarının %92,3'ünün tarım kredi

kooperatiflerinden kredi kullandığı, %7,7'sinin ise kullanmadığı belirlenmiştir. Kredi kullanan kooperatif ortaklarının %87,3'ü girdi temini, %12,7'si de kişisel ihtiyaçları için kredi kullandıklarını belirtmişlerdir. TKK'den girdi temin eden ortakların oranı ise %98,9'dur ve kooperatiflerinden girdi temin eden ortakların da %67,7'si TKK'nin piyasa fiyatından daha ucuza girdi temin ettiğini ifade etmişlerdir. Kooperatif ortaklarından alınan bilgiye göre, girdi fiyatlarının kooperatif ve özel sektör karşılaştırılması yapıldığında, araştırmanın yapıldığı zamanda araştırma bölgesinde TKK'de yemin %30, gübrenin %10 ve ilacın ise %3 daha uygun fiyatlı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada ortakların sorumluluklarını yerine getirme düzeylerinin de düşük olduğu belirlenmiştir. Ortakların tamamı kooperatife ortak olurken giriş sermayesi ödemesine rağmen, hiçbirisinin üyelik aidatı ödemediği tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada ortakların %26,4'ü genel kurula katılım sağlarken, %73,6'nın genel kurula katılım sağlamadıkları belirlenmiştir. Genel kurula katılım sağlamayan ortakların sebepleri ise şehir dışında olması, genel kurulla ilgilenmeme olduğu belirtilmiştir.

Yapılan araştırmada kooperatif ortaklarının tarım kredi kooperatiflerinin tüketim maddesi temini, ürün alımı ve ucuza girdi temini hizmetlerinden yüksek düzeyde memnun, kredi, tarım sigortası ve ürün işleme/pazarlama hizmetlerinden orta düzeyde memnun olmalarına rağmen, makine-ekipman temini ve sosyal ve kültürel hizmetlerden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ortakların memnuniyetlerinin artırılabilmesi için bölgede tarım kredi kooperatifleri tarafından sosyo-kültürel faaliyetler düzenlemesi önerilmektedir.

İşletmeler 2020-2021 üretim dönemi için ortalama 2.019₺ destekleme geliri elde etmişlerdir. Yararlanılan toplam tarımsal desteklemeler içerisinde en büyük payı %43,9 ile yonca yem bitkisi, %18,6'si silajlık tek yıllık bitkisi desteği oluşturmaktadır. İşletmelerin %23'ü tarımsal destekleri yeterli bulurken, %77'si tarımsal destek miktarını yeterli bulmadığını belirtmişlerdir. Kooperatif ortakları yararlandıkları tarımsal destekleri büyük oranda kişisel borçlarını ödemek için kullanmakta, üretimde devamlılığın sağlanmasında kullanmayı ikinci plana attığı belirlenmiştir.

Binary Lojistik Regresyon yöntemine göre ortakların kooperatifleri aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının kooperatiften memnuniyet düzeyinin, eğitim durumlarının

ve daha önce kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşamış olmalarının istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediğini, buna karşın ortakların yaşının istatistiksel olarak negatif yönlü etkilediğini ortaya koymaktadır. Ortakların kooperatiflerinden memnuniyetleri arttıkça, yaşları azaldıkça, eğitim durumları arttıkça, kooperatifleriyle geçmişte olumlu deneyim yaşama durumları arttıkça kooperatiflerin ürün pazarlama sürecine katılım durumları artmaktadır. Kooperatif ortaklarının TKK aracılığıyla ürün pazarlama durumlarının artırılarak kooperatiflerin piyasadaki güçlerinin artırılabilmesi için ortakların kooperatifin diğer hizmetleriyle memnuniyet düzeylerinin artırılması, daha genç ve lise ve üstü eğitime sahip olan kooperatif ortağı çiftçilerin hedef alınması ve ortakların kooperatifleriyle olumlu deneyim yaşamaları yönünde faaliyetlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kooperatiflere ortaklıkta gençleri teşvik edecek politikalar geliştirilmeli ve kooperatif yönetiminde daha genç ve eğitilmiş çiftçilere ayrıcalık sağlanmalıdır. Bölgede örgütlerin daha etkili olabilmesi için kooperatiflere ortak olan ve olmayan çiftçilere kooperatifleşme ve örgütlenme hakkında sürekli eğitimler verilmesi gerekli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. ve Yıldırım, İ., (2000). Mandıra İşleten Dönerlere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10 (1): 61-70.
- Akarsu, G., (2012). *Samsun İli Çarşamba Ovasında Zirai İlaç Kullanımı Ve Çiftçilerin Çevreye Duyarlılıkları*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat, s.78.
- Akın, S., Özdemir, G., (2010). *Diyarbakır İli Çermik İlçesi bağcılığı ve üzüm üreticilerinin örgütlenmeye bakış açıları*. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa, s:526-533.
- Alay, Ö. (2012). *Kastamonu ili Tarım Kredi Kooperatiflerinde tarım sigortaları uygulamalarının değerlendirilmesi*. Yüksek lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu, s. 125.
- Alıcı, M. S., ve Demir, M., (2020). Tarım Kredi Kooperatiflerinin Faaliyet ve Kârlılık Oranları Açısından Analizi: Amasya İli Örneği (2014-2018 Dönemi). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 313-338.
- Alptekin, B., (2018). *Tarımsal üretim ve pazarlama açısından örgütlenme (organizasyon) sorununun, hayvancılık işletmelerinde analizi: Iğdır örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Iğdır, 86s,
- Altan, M., ve Göktürk, E., (2008). Türkiye'de Memurların Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (39), 110-127.
- Amersdorffer, F., Buchenrieder, G., Bokusheva, R. Wolz, A., (2015). Efficiency in microfinance: financial and social performance of agricultural credit cooperatives in Bulgaria. *Journal of the Operational Research Society*, 66: 57-65.
- Anonim, (2021a). Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Örgütlenme Tablosu.

Anonim, (2021b). Iğdır İli Tarım Kredi Kooperatif Kayıtları.

Artukoğlu, M., (1993). *Tarımsal Kredinin Tarım Sektörünün Gelişmesindeki Önemi ve Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Tarımsal Kredi Kullanımının Analizi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Bornova, s. 325.

Atik, V. T. (2014). *Tekirdağ ilindeki tarım kredi kooperatiflerinin genel yapısı, sorunları ve bölgedeki tarımsal girdi kullanımındaki payı*. Yüksek Lisans, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, s.99.

Aydın, C. (2021). *Çiftçilerin Tarım Kredi Kooperatiflerine Üye Olmalarını Etkileyen Faktörler: Samsun İli Bafra İlçesi Örneği*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 79 sy.

Aydın, R., ve Yaşa, A., A., (2019). *Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme*. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 352-368.

BDDK, (2017). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Kredilerin türlerine göre dağılımı*, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik> (Erişim: 04.07.2022).

Birkes, D., and Dodge, Y. (1993). *Nonparametric Regression. Alternative Methods of Regression*, John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, NJ, USA, 111-141.

Cabo, P. and Rebelo, J., (2012). *Why do credit cooperatives disappear? The determinants of Portuguese agricultural credit co-operatives failure*. Agricultural Finance Review. 72(3): 341-361.

Can, M., (2015). *Üreticilerin Pazarlama Stratejisi Olarak Kooperatifleşme: Alanya Örneği. Doktora Tezi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat,s.199.

Can, M., Sayılı, M., Kalanlar, Ş., (2014). Üretici Açısından Kooperatiflerin Ürün Pazarlama Yönetimindeki Yeri: Toslak-Yeniköy-Hacıkerimler Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 39-50.

- Cechin, A.,Bijman, J., Pascucci, S., (2013). ***Drivers of Pro-Active Member Participation in Agricultural Cooperatives: Evidence from Brazil***, Annals of Public and Cooperative Economics.84(4): 443-468.
- Cengiz, İ., (2007). ***Sermaye Yapısı Belirleyicilerinin Uygulanabilirliğinin Test Edilmesi; Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde Bir Uygulama***. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cinemre, H. A., (2011). ***Tarım Ekonomisi***, On dokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı No: 11, 4. Baskı, Samsun.
- Civan, O. (2021). ***Tarım sektörünün finansmanında kooperatiflerin rolü: Tarım kredi kooperatifleri örneği***. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, s.156.
- Cochran WG., (1963). ***Sampling Techniques***, 2nd Ed., New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Demir, E. (2003). ***Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi (Ankara Bölge Birliği Örneği)***. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara, s. 271.
- Demirci, R., (2003), ***Kooperatiflerde Bağımsızlık. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*** Dergisi. Sayı: 139. ISSN: 1300-1469.
- Doğan, H., G., (2011). ***Türkiye’deki üretici birliklerinin üretici örgütlenmesinde yeri ve önemi (Kazova bölgesi Yaş Sebze ve Meyve Üreticileri Birliği örneği***. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat. s.114.
- Du, J.Y., Li, Y.H., Gong, Y.H., (2012). ***Research on Rural Credit Cooperatives Micro-finance of China. International Conference In Humanities, Social Sciences And Global Business Management***, Vol. 7, P. 405-409.
- Engin, M., (2018). ***Tarım Kredi Kooperatiflerinde Çok Amaçlılık Politikalarının, Kooperatif Ortakları Açısından Değerlendirilmesi***. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Tekirdağ,s. 99.

- Engin, M., Özdemir, G., (2022). Kooperatiflerde Çok Yönlü Politikaların, Ortak Memnuniyetleri ve Kooperatifçilik Bilinci Üzerindeki Etkisi: Tarım Kredi Kooperatifleri. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 28-38.
- Erkan, O., Orhan, M.E., Budak, F., Şengül, H., Karlı, B., Hartoka, İ., (1989). **Aşağı Mardin-Ceylanpınar Ovalarındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve İleriye Dönük Planlaması**. Türkiye Bilimsel Teknik ve Araştırma Kurumu Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu Proje No: TOAG-613, Adana.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Açıl, A.F., Demirci, R., (1995). **Tarım Ekonomisi**. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- Ertan, A., and Turan, A., (2001). Gülbirlik Ortaklarının Kooperatif Ortak İlişkisi Yönünden Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2).
- Eurostat, 2022. <https://ec.europa.eu/eurostat> (Erişim tarihi: 15.05.2022).
- Everest, B., (2009), **Tarımsal Ürünlerin Pazarlanmasında Çiftçi Örgütlerinin Rolü ve Önemi: Çanakkale Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, 18 Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Çanakkale, s.76.
- Everest, B., (2015). **Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları Ve Yönetime Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, s. 200.
- Everest, B., Yercan, M., (2016b). **Kooperatif Ortaklarının Kooperatif Yönetimine Katılma Durumları ve Eğilimleri: Tarım Kredi Kooperatifleri Balıkesir Bölge Birliği Örneği**. In SESSION 5C: Çevre ve Tarım Ekonomisi, International Conference On Eurasian Economies (pp. 519-526).
- Everest, M., Yercan, B., (2016a). Kooperatif Ortaklarının Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları Üzerine Bir Araştırma: Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 53:1, 67-73.

- Fischer, E., Qaim M., (2012). *Linking smallholders to markets: determinants and impacts of farmer collective action in Kenya*. World Development 40 (6): 1255-1268.
- Fisunoğlu M., (1998), “*Emeklilik Ekonomisi*”, *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998*, Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi Yayını
- Fulton, M. E., Hueth, B., (2009). Cooperative Conversions, Failures and Restructurings: An Overview. *Journal of Cooperatives*, 23(2009): i-xi.
- Gorton, M., Douarin, E., Davidova, S. ve Latruffe, L. (2008). *Attitudes to agricultural policy and farming futures in the context of the 2003 CAP reform: A comparison of farmers in selected established and new Member States*. *Journal of Rural Studies*, 24, 322-336. doi:10.1016/j.jrurstud.2007.10.001.
- Hansen M., Morrow J L., Batista J C., (2002). *The Impact of Trust on Cooperative Membership Retention, Performance and Satisfaction: An Exploratory Study*. The International Food and Agribusiness Management Review, 5(1): 41-59.
- He, G. and Ong, L.H., (2014). *Chinese Rural Cooperative Finance in the Era of Post-Commercialized Rural Credit Cooperatives*. The chinese Economy, 47(4): 81-98.
- Hunder G., (1969). *Modernizing Peasant Societies, A Comparative Study in Asia and Arfica*, Oxford Univ.Press, London
- ICA. 2019. International Cooperatives Alliance, The World Cooperative Monitor. <https://monitor.coop/> (Erişim tarihi: 12.04.2022)
- İnan, İ.H., (2004). *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli. İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın No:40, İstanbul.
- James H S., Sykuta M E., (2006). *Farmer Trust in Producer-and Investor-Owned Firms: Evidence from Missouri Corn and Soybean Producers*. *Agribusiness*, 22 (1): 135- 153.

- Kalaycı, Ş., (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara.
- Karabulut, K (2021). *Iğdır İli Süt Mandası Yetiştiren İşletmelerin Etkinlik Analizi. Iğdır Üniversitesi*. Yüksek Lisans Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, 135 sy.
- Karadaş, K., Şahin, K., Ertürk, E., Demir, O., (2014). *Iğdır İli tarım işletmelerinde örgütlenme bilincinin belirlenmesi. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 1221-1226, 3-5 Eylül 2014, Samsun.
- Karadaş, K., Ertürk, Y.E., Demir, O., Külekci, M., Demir, N., (2015). Iğdır İlinde kırsal kalkınma kooperatifi üyelerinin örgütlenme ve kooperatif faaliyetleriyle ilgili problemleri ve çözüm önerilerinin belirlenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 50(2): 152-162.
- Karagaytan, A., (2019). *Samsun İli Çarşamba İlçesindeki Tarım İşletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredisine Erişimi Ve Kredi Talebini Etkileyen Faktörler*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 134 sy.
- Karantininis, K., Zago, A., (2001). Cooperatives and membership commitment: endogenous memberships in Mixed Duopsonies. *American Journal of Agricultural Economics* 83: 1266-1272.
- Karlı, B., Çelik, Y., (2003). *GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği*. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE) Yayınları, Yayın No: 97, Şanlıurfa.
- Kaya, N., Çoker, S., Kınıklı, F., Yercan, M., (2019). Çiftçilerin kooperatifçiliğe bakış açıları üzerine bir araştırma: Ağrı ve Eskişehir İlleri Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(2), 219-230
- Kılıç, B., (2011). *Samsun İlindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkilerinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, s. 158.

- Kılıç, B. ve Bozoğlu, M., (2012). *Samsun İlindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ortaklarının Kooperatifçilik İlkeleriyle İlgili Bilinç Düzeyleri*. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Konya, s. 1016-1024.
- Kılıç Topuz, B., (2017). *Samsun İli Tarımsal Üretici Birliklerinde Güven ve Performansa Etkili Faktörler*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, s. 430.
- Kılıç Topuz, B., (2021). Iğdır İlindeki Çiftçi Örgütlerinin Mevcut Durumu ve Yönetici Profili. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 36(2021): 244-254.
- Kılıç Topuz, B., and Bozoğlu, M., (2018). Samsun İlindeki fındık tarımsal üretici birliklerinin mevcut durum analizi. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 8(4), 325-335.
- Kılıç Topuz B, Eydurhan E, Ertürk Y.E, Bozoğlu M., (2022). CHAID Algoritması ile Üyelerin Tarımsal Örgütlerin Genel Kurul Toplantısına Katılımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Iğdır İli Örneği. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 25 (2): 380-391. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdogavi.915325>.
- Kıral, T., (1998). *Agricultural Labor Supply in Turkey*. Agricultural Structure and Employment in Turkey, SIS, Pub. No:2209.
- Kıral, T., Akder, H., (2000). *Makroekonomik Göstergelerle Türkiye Tarımı*. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi (2), ZMO Yayınları, Ankara, 38.
- Kızılaslan, N., (2009). “Çiftçilerin Tarımsal Yayım Konusundaki Tutum Ve Davranışları (Tokat İli Yeşilyurt İlçesi Araştırması)”. *Tübay Bilim Dergisi*, 2/4, 439-445..
- Koç, G., Uzmay, A., (2018). Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Üreticilerin Kooperatif Kanalıyla Süt Pazarlama Olasılığını Etkileyen Faktörler: Trakya Bölgesi Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, (24(2), 203-214.
- Kurtaslan T., Doğaner M., (2004). *Çiğ Süt Pazarlamasında Çiftçilerin Tarımsal Kooperatiflere Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi (Aydın İli Örneği)*. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, 444-451.

- Kükrer, N. (2006). *Kredi kartı kullanımını etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerin analizi: Burdur ili örneği* (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler).
- Leech, N.L., Barrett, K.C., Morgan, G.A., (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation (2nd ed.)*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Majewski, E., Sulewski, P., Raggi, M. ve Viaggi, D. 2011. *Differences in possible reactions of EU farmers from selected European regions to CAP Change. Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia*, 10: 1, 45-56.
- Mojo, D., C. Fischer, and T. Degefa. 2017. The determinants and economic impacts of membership in coffee farmer cooperatives: recent evidence from rural Ethiopia. *Journal of Rural Studies* 50: 84-94.
- Mülayim Z, G., (2010). *Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları*, Yayın Kodu: ISBN 978-975-464-035-9, Ankara, 657 sy.
- Nan, Y., Gao, Y. and Zhou, Q., (2019). *Rural Credit Cooperatives' Contribution to Agricultural Growth: Evidence from China*. *Agricultural Finance Review*, vol. 79, no. 1, pp.-119-135.
- Olagunju, F.I. and Adeyemo, R., (2008). Evaluation of the Operational Performance of the Nigerian Agricultural Credit Cooperative and Rural Development Bank (NACRDB) in South-Western Nigeria. *International Journal of Agricultural Economics and Rural Development*, 1(1): 53-67.
- Österberg, P. and Nilsson, J., (2009). *Members' Perception of Their Participation in the Governance of Cooperatives: The Key to Trust and Commitment in Agricultural Cooperatives*. *Agribusiness*, 25(2): 181-197.
- Öz, K., (2018). *Besi Stıgırcılığında Tarım Kredi Kooperatifin Rolü; Sinop ili Erfelek ilçesi Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat, s.71.
- Öz., K., & Kızılaslan, N., (2019). *Besi Stıgırcılığında Tarım Kredi Kooperatiflerinin Rolü: Sinop İli Erfelek İlçesi Araştırması*. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 8(1), 74-90.

- Özdemir, G., (2005). Cooperative–shareholder relations in agricultural cooperatives in Turkey. *Journal of Asian Economics*, 16(2), 315-325.
- Özolgun, H., (2012). *Tarım kredi kooperatiflerinde tekdüzen muhasebe sisteminin uygulanması* . Yüksek lisan Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ, s.115.).
- Pakdemirli, B., (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye’de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması. *Anadolu Journal of AARI*, 29(2): 177-187.
- Raggi, M., Sardonini, L., Viaggi, D., (2013). *The effects of Common Agricultural Policy on exit strategies and land re-allocation. Land Use Policy*, 31, 114-125. doi: 10.1016/j.landusepol.2011.12.009.
- Rehber, E., Çetin, B., (1998). *Tarım Ekonomisi*. Uludağ Üniversitesi, Güçlendirme Vakfı, Yayın No 134.
- Sağlam, U., İnan, İ. H., (2014). *Türkiye’de Tarımsal Üretici Örgütlenmesine Genel Bakış*. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 1250-1254, Samsun.
- Sayılı, M., ve Adıgüzel, F., (2013). Tokat İli Merkez İlçede Tarım Kredi Kooperatiflerine Ortak Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 19(1).
- Sayın C., Mencet N., Taşcıoğlu Y., 2007. *Süt Pazarlama ve Dağıtım Yapısında Kooperatiflerin Rolü ve Önemi*, Antalya İli Örneği. Gazi Üniversitesi Koop-Mer 2007 Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Ankara. s. 140.
- Sayın, T., (1969). *Ziraat Bankasında ve Tarım Kredi Kooperatiflerinde Zirai Kredilerden İstifade Şartları*. Ankara, s.160.
- Stephenson, B., Cook, D., Dixon, P., Duckworth, W., Kaiser, M., Koehler, K., & Meeker, W. (2008). *Binary response and logistic regression analysis*. available at:< a href=" http://www. stat. wisc. edu/mchung/teaching/MIA/reading/GLM. logistic. Rpackage. pdf"> http://www. stat. wisc. edu/mchung/teaching/MIA/reading/GLM. logistic. Rpackage. pdf(Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022).

- Serinikli, N., Kumkale, İ., (2012). Türkiye'deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 269-290.
- Serinikli, N., (2009). *Küreselleşme sürecinin kooperatifçilik hareketine etkisi açısından değerlendirilmesi: Türkiye için öneriler*.
- Seyfioğlu, M., (2010). *Tarım Kredi Kooperatiflerinin Mali Yapısının Tespiti ve Sorunlarının Çözümüne Yönelik Öneriler*. Yüksek Lisans Tezi ,Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara:
- Sümer, G., (2020). *Kooperatif Bankacılığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. *Fiscaoeconomia*, 5(1), 262-279.
- Şahin A., Cankurt M., Günden C., Miran B., Meral Y., (2013). *Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkileri*. KSÜ Doğa Bil. Derg. 16(2): 21-33.
- Şahin, A., (1996). *Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatifleri Sistemi Finans Yapısı ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Şahin, A., Miran, B., 2007. *Çiftçi algılarına göre bitkisel ürünlerin risk haritası: Bayındır ilçesi örneği*. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 44(3), 59-74.
- Terin M., Çelik Ateş H., (2010). Çiftçilerin örgütlenme düzeyi ve örgütlerden beklentileri üzerine bir araştırma: Van ili örneği. *Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 47(3): 265-274.
- Terin, M., Yavuz, F., Yıldırım, İ., Güler, İ, O., (2010). *Hayvansal üretimin gelişmesinde kooperatiflerin rolü: Kırklareli Merkez Erikler köyü tarımsal kalkınma kooperatifi örneği*. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 542-549.
- TKK, (2020). Tarım Kredi Kooperatifi Faaliyet Raporları, <https://www.tarimkredi.org.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari/> (Erişim: 25.05.2022).

- TOB, (2020). Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, <https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Menu/115/Resmi-Tarimsal-Ilac-Istatistikleri> (Erişim: 25.05.2022).
- TRGM (2022). <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/E-b%C3%BClten/TRGM-BU%CC%88LTEN-SAYI3%20%C5%9EUBAT%202022%20.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2022).
- Turan, A., (1992). *Süt Fabrikası İşleten Tonya ve Bütün Köylerini Kalkındırma Kooperatifinin Tarımsal Kooperatifçilik İşletmeciliği Açısından Ekonomik Analizi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, s.305.
- TÜİK, 2018. Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111anddil=1> (Erişim tarihi: 22.04.2022).
- TÜİK, 2021. Türkiye İstatistik Kurumu. (www.tuik.gov.tr) (Erişim tarihi: 01.06.2022).
- Wang, Y., Yang, Y., Zhou, Z., Wu, H., (2020). *Compatibility between Commercial Performance and Agricultural Services: Evidence from Anhui Rural Credit Cooperatives*. Emerging Markets Finance & Trade, 56:3060–3071.
- Yacob, Y., Ali, J. K., Baptist, C. J., Nadzir, H. M., & Morshidi, M. H. (2016). *How far members' satisfaction mediated members' loyalty? Investigating credit cooperative in Sarawak Borneo. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 224, 376-383.
- Yavuz, F., (2021). *Tarım Politikası Ders Notları*. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 252.
- Yercan M., Kınıklı F., (2018). *Tarımsal Kooperatiflerde Ortakların Yönetime Katılımını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Sütçülük Kooperatifleri Örneği*. Tarım Ekonomisi Dergisi 24(2): 159-173
- Yercan, M., (2007). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde tarımın örgütlenme deseni ve tarımsal kooperatifler, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(1): 19-29.

- Yılmaz H., Gül A., (2010). *Adana İlinde Kooperatifler Aracılığıyla Uygulanan Süt Sığırcılığı Projelerinin Genel Bir Değerlendirmesi*. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 534-541, Şanlıurfa, Türkiye.
- Yılmaz İ. ve Aydoğmuş F., (2007). *Yaş Sebze ve Meyve Üretim Pazarlamasında Kooperatifler ile Üretici Birlikleri*. Gazi Üniversitesi Koop-Mer 2007 Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Ankara. s. 151.
- Yılmaz, E., (2000). *Türkiye'de kredi kartı uygulaması ve ekonomik etkileri*. Türkmen Kitabevi.

